

LEGĀLĀS UN NELEGĀLĀS SKAIDRAS NAUDAS APRITE BALTIJAS VALSTĪS

STRATĒĢISKAIS NOVĒRTĒJUMS

2023

REPUBLIC OF ESTONIA
FINANCIAL INTELLIGENCE UNIT

Republic of Latvia
Financial intelligence Unit

FINANSINIŲ NUSIKALTIMŲ
TYRIMO TARNYBA

Kopsavilkums

- 1.1.1. Skaidra nauda ir galvenais līdzeklis noziedzīgu darbību veikšanai. Šajā novērtējumā analizēta legālās un nelegālās skaidras naudas aprīte starp Baltijas valstīm – Igauniju, Latviju un Lietuvu – laika posmā no 2019. līdz 2022. gadam. Novērtējumā ir izmantota analītiskā pieeja, kas ietver centrālās bankas publicētos makro-līmeņa datus, muitas skaidras naudas deklarāciju un Baltijas finanšu izlūkošanas dienestu (FID) saņemtos noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma un proliferācijas finansēšanas novēršanas (NILLTPFN) atbildīgo likuma subjektu ziņojumu datus. Novērtējuma pamatā ir ziņojumu sniegšanas noteikumu tiesiskā regulējuma salīdzinājums.
- 1.1.2. Novērtējumā konstatēts, ka, lai gan vispārējais riska līmenis trim Baltijas valstīm ir līdzīgs, reālā skaidras naudas plūsma būtiski atšķiras. Makro-līmenī ir pazīmes, kas liecina, ka naudas plūsma, kas tiek pārvietota ārpus Igaunijas laika gaitā pakāpeniski palielinās. Tikmēr kopš 2020. gada naudas plūsmas situācijai Latvijā ir mainīga tendence. Savukārt naudas plūsmas rādītāji Lietuvā liecina par izvestās skaidrās naudas apjoma ievērojamu palielināšanos analizētajā periodā. Banknošu nominālvērtību proporciju analīze atklāj anomālijas attiecībā uz 100 eiro banknotēm, kas Igaunijā un Latvijā ieplūst no ārvalstīm, bet tikmēr aizplūst no Lietuvas.
- 1.1.3. Baltijas valstis ir tranzīta valstis. Muitas dati akcentē, ka Baltijas valstis reti ir skaidras naudas, kas šķērso Baltijas valstu robežas, sākotnējā izcelsmes vai galamērķa valsts. Līdz Covid-19 krīzes noteikto ierobežojumu ieviešanai, gan Igaunijā, gan Latvijā lielai daļai ieplūstošās skaidrās naudas izcelsmes valsts bija Krievija. Skaidras naudas deklarāciju tendences liecina, ka, atšķirībā no Igaunijas un Lietuvas, lielu daļu no Latvijā ievestās skaidrās naudas bija paredzēts atstāt turpat Latvijā. Tomēr naudas plūsmas ievērojami samazinājās pēc ceļošanas ierobežojumu ieviešanas saistībā ar Covid-19 pandēmiju un Krievijas iebrukuma Ukrainā 2022. gada sākumā. Kazahstāna un Baltkrievija joprojām ir lielākais līdzekļu avots Lietuvai, bet, kopā ar Igauniju un arvien biežāk arī Latviju, nozīmīgākā līdzekļu galamērķa valsts ir Apvienotā Karaliste.
- 1.1.4. Baltijas valstu regulējumā par aizdomīgu darījumu deklarēšanu FID pastāv atšķirības, kas noved pie tā, ka ar skaidru naudu saistītā pieejamā informācija vietējā līmenī ir atšķirīga. Salīdzinot ziņojumus par aizdomīgiem darījumiem, ziņojumus par skaidras naudas sliekšni un cita veida ziņojumus, var secināt, ka starp Baltijas valstīm pieaug risks un ka nelikumīga skaidra nauda var pārvietoties starp trim jurisdikcijām, izmantojot Baltijas valstu noziedzīgos tīklus. Lai gan Covid-19 krīzes un kara pret Ukrainu radītie ierobežojumi ietekmēja Baltijas valstu FID saņemtos ziņojumus, Baltijas valstu savstarpējā ziņošana saglabājās relatīvi stabila.
- 1.1.5. Lielais skaidras naudas plūsmas apjoms un ar to saistītā ziņošana atbilst vispārējam uz Baltijas valstīm attiecināmajam riskam. Ēnu ekonomikas izplatība Baltijas valstīs noved pie nelegāli iegūtu līdzekļu legalizēšanas, īpaši nolūkā izvairīties no nodokļu maksāšanas. Tomēr Baltijas valstīs, iespējams, pastāv arī izsmalcinātākas naudas atmazgāšanas struktūras, kas noziedzīgi iegūtu naudu atmazgā, izmantojot sarežģītākas shēmas, kas ietver nekustamā īpašuma pirkumus, valūtas maiņas darījumus, "čaulas" kompānijas vai citas metodes.
- 1.1.6. Novērtējuma noslēgumā ir sniegti vairāki ieteikumi. Lai gan palielinās digitālo maksājumu apjoms, skaidra nauda joprojām ir neatņemama daļa no Baltijas un pasaules ekonomikas. Tomēr skaidra nauda joprojām ir ļoti grūti izmeklējams objekts, un pieejamo datu ir maz. Datu piekļuves punktu saskaņošana ir augsta prioritāte, īpaši savstarpējās ziņošanas noteikumi starp Baltijas valstu FID.

Satura rādītājs

Kopsavilkums	2
Ievads.....	4
Tvērums.....	6
Metodoloģija	6
1. Skaidra nauda Baltijas valstīs.....	7
1.2. Centrālās bankas emisijas.....	7
1.3. Baltijas valstu centrālo banku bilance	8
1.4. Denominācijas	10
1.5. Skaidras naudas iemaksas un izņemšana bankomātos	11
2. Tiesiskais regulējums.....	14
2.2. Skaidras naudas sliekšņa ziņojumu regulējums	14
2.3. Muitas deklarācijas.....	15
2.4. Skaidras naudas ierobežojumi.....	16
3. Skaidras naudas pārrobežu kustība Baltijas valstīs	17
3.2. Pārrobežu naudas plūsmas.....	17
3.3. Nedeklarēta skaidra nauda.....	22
4. Ar skaidru naudu saistītās ziņošanas tendences	24
4.2. Ziņošana Igaunijā.....	24
4.3. Ziņošana Latvijā	26
4.4. Ziņošana Lietuvā.....	27
4.5. Valūtas maiņas gadījumu izpēte.....	28
5. Nelikumīgas skaidras naudas tendences.....	31
5.2. Skaidras naudas tendences Igaunijā.....	31
5.3. Skaidras naudas tendences Latvijā.....	33
5.4. Skaidras naudas tendences Lietuvā.....	34
Secinājumi	35
Ieteikumi.....	36
Pielikums	38

Ievads

- 1.1.7. Skaidra nauda¹ ir galvenais nelikumīgas finansēšanas līdzeklis Eiropas Savienībā (ES)². Tā ir apgrozāms uzrādītāja instruments, kas ir anonīms un ko gandrīz nav iespējams izsekot.³ Tā nesniedz nekādu informāciju par ieņēmumu izcelsmi vai patieso labuma guvēju to maiņas rezultātā.⁴ Skaidru naudu ir grūti izmērīt gan legālajā, gan nelegālajā ekonomikā, un tā lielā mērā ir atkarīga no netiešiem rādītājiem, piemēram, skaidras naudas emisiju datiem. Šo iemeslu dēļ nav pārsteidzoši, ka Eiropas Komisijas (EK) trešajā starpvalstu riska novērtējumā (SNRA) uzsvērts, ka ekonomikas noziedzīgā daļa joprojām pārsvarā balstās uz skaidras naudas izmantošanu.⁵ Noziedzīgā ekonomikas daļa veicina arī tā dēvēto "skaidras naudas paradoksu" – lai gan skaidras naudas darījumi mazumtirdzniecībā ir samazinājušies, pieprasījums pēc banknotēm ES turpina augt.⁶ Šā novērtējuma mērķis ir labāk izprast nelegālās naudas plūsmu, pētot tās apriti pāri trīs Baltijas valstu – Igaunijas, Latvijas un Lietuvas – robežām.
- 1.1.8. Tādējādi šī novērtējuma nolūks ir sasniegt trīs mērķus. Pirmkārt, tajā ir izstrādāta analītiskā sistēma, lai nodrošinātu visaptverošu pieeju skaidras naudas kustības pārrobežu faktoru izpratnei. Otrkārt, tajā ir noteikta loģiska naudas plūsmai un apritei uz, no un starp trim Baltijas valstīm, izmantojot stratēģiskās, taktiskās un operatīvās diskusijas. Treškārt, tā mērķis ir sniegt ieskatu kā atsaucē materiālam diskusijās par plašāku iekšzemes un ES naudas politiku, īpaši ņemot vērā gaidāmo NILLTPFN pasākumu kopumu⁷ un diskusijas par digitālo eiro.
- 1.1.9. Lai identificētu, novērstu un apkarotu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu, ir ļoti svarīgi izprast skaidras naudas kustību un apriti pāri robežām. Skaidras naudas pārrobežu kustība ir viens no galvenajiem veidiem kā tā nonāk vietējā ekonomikā līdztekus centrālo banku emisijām vai tiešai skaidrās naudas izņemšanai. Tomēr tas, ko mēs saucam par plašāku "zināšanu trūkumu par skaidru naudu" – pieejamas informācijas trūkumu par skaidras naudas izmantošanu likumīgiem un nelikumīgiem mērķiem – ierobežo stratēģisko, taktisko un operatīvo datu apjomu, ja ir iesaistīta skaidra nauda.⁸ Zināšanu trūkums par skaidru naudu rodas tāpēc, ka skaidra nauda ir uzglabāšanas vērtība, ko var viegli slēpt no banku sistēmas un citām finanšu iestādēm, tādējādi novēršot tradicionālos informācijas vākšanas veidus, apejot klientu un darījumu identifikācijas prasības, valdības reģistrus vai citus datu vākšanas punktus. Ieskats skaidras naudas pārrobežu apritē ļauj iestādēm labāk identificēt nelikumīgas skaidras naudas tendences un tipoloģiju, tādējādi uzlabojot finanšu izmeklēšanas vispārējos rezultātus un atbilstības kontroli, kas paredzēta nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas novēršanai.

¹ Saskaņā ar Regulas Nr. 1889/2005 2. panta 2. punktu "skaidra nauda" ir:

"a. apgrozāmi uzrādītāja instrumenti, tostarp monetārie uzrādītāja instrumenti, piemēram, ceļojuma čeki, apgrozāmi instrumenti (arī čeki, vekselji un maksājuma uzdevumi), kas ir vai nu uzrādītāja instrumenti, indosēti bez ierobežojuma, izdoti fiktīvam saņēmējam vai citādi, tādā formā, ka īpašumtiesības uz instrumentu pāriet līdz ar tā nodošanu, vai neaizpildītie dokumenti (arī čeki, vekselji un maksājuma uzdevumi), kuri ir parakstīti, bet kuros nav norādīts saņēmējs,
b. valūta (banknotes un monētas, kuras ir apritē kā maiņas līdzeklis)."

² Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam un Padomei par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas un terorisma finansēšanas riska novērtējumu, kas ietekmē iekšējo tirgu un ir saistīts ar pārrobežu darbībām. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0554>

³ Riccardi M., Levi M., Cash Crime and Anti-Money Laundering, in The Palgrave Handbook of Criminal and Terrorism Financing Law ("Skaidras naudas noziegumu un noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršana", Polgrevia noziedzības un terorisma finansēšanas rokasgrāmata"), K. Kinga u.c. redakcijā, 2016. gads

⁴ Turpat.

⁵ 2. piezīme iepriekš.

⁶ Covid-19 pandēmijas laikā skaidras naudas izmantošana krasi mainījās. Skatīt "Banknošu paradokss: izpratne par pieprasījumu pēc skaidras naudas ārpus to izmantošanas darījumiem" ("The paradox of banknotes: understanding the demand for cash beyond transactional use"), ECB Ekonomikas bijetens, 2/2021. Arī Fabio Panetas ievadvārdi "Cash still king in times of Covid-19" ("Skaidra nauda Covid-19 laikā valda joprojām")

⁷ NILLTPFN paketes ir Eiropas Komisijas iniciatīva, kas ietver trīs tiesību aktu priekšlikumus, kuru mērķis ir stiprināt ES NILLTPFN noteikumus. Paketē ietilpst: (1) ES "vienotā noteikumu kopuma" regula, kurā ietverti noteikumi par klienta uzticamības pārbaudes veikšanu, faktisko labuma guvēju caurskatāmību un anonīmu instrumentu, piemēram, kriptoaktīvu, un jaunu vienību, piemēram, pūļa finansēšanas platformu, izmantošanu; (2) Sestā noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas direktīva, kurā ietverti nacionālie noteikumi par FID uzraudzību, kā arī par kompetento iestāžu piekļuvi nepieciešamajai un uzticamajai informācijai; (3) Regula, ar ko izveido Eiropas iestādi noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanai. Skatīt: Eiropas Komisija, Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas un terorisma finansēšanas novēršanas tiesību aktu pakete. https://finance.ec.europa.eu/publications/anti-money-laundering-and-counteracting-financing-terrorism-legislative-package_en

⁸ Šī plaīsa tika uzsvēta Eiropola 2015. gada ziņojumā. Skatīt EUROPOL, "Why is Cash Still King?" ("Kādēļ skaidra nauda valda joprojām?"), 2015. gads. Pieejams: <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/europolcik%20%281%29.pdf>

- 1.1.10. Zināšanu trūkuma novēršanai saistībā ar skaidru naudu ir ievērojama nozīme. Zinot naudas plūsmas tendences un to iespējamās veicinātājus, var uzlabot preventīvo resursu piešķiršanu un kapacitāti. Nelegālās skaidras naudas lomas noteikšana iekšzemes mērogā ļauj iestādēm labāk izprast proporciju un kontekstu, kādā skaidra nauda tiek izmantota izvietojumam, izkārtošanai un integrācijai legālajā ekonomikā. Skaidra nauda ir arī cieši saistīta ar ēnu ekonomiku un ļauj veikt dažādus citus predikatīvos noziegumus.⁹ Tādējādi padziļināta izpratne par naudas plūsmām netieši atbalsta dažādus noziedzības apkarošanas pasākumus, kas nav saistīti ar NILLTPFN. Visbeidzot, izpratne par tipoloģiju, rādītājiem un tendencēm, kas saistītas ar noziedzīgi iegūtu skaidru naudu, ir svarīga, lai sekmīgi īstenotu starpinstitucionālo sadarbību gan vietējā, gan starptautiskā līmenī, kā arī finanšu analīzi un sekmīgu kriminālprocesu un konfiskācijas izpildi.
- 1.1.11. Zināšanu trūkuma novēršana skaidras naudas jomā ir tieši saistīta arī ar plašāku skaidras naudas kontroli un politiku. Valsts iestādēm parasti ir trīs vispārējas skaidras naudas aprites ietekmēšanas sviras: maksimālo skaidras naudas pirkumu summu noteikšana, skaidras naudas pārrobežu pārvedumu ierobežošana un apgrozībā esošo nominālvērtību samazināšana. Šis pētījums atbalsta šo ietekmēšanas sviru darbību, papildinot tos ar informāciju, kas iegūta no uzraudzības mehānismiem, kuri ir pieejami tieši FID: ienākošajiem ziņojumiem par aizdomīgiem darījumiem (STR) un ziņojumiem par skaidras naudas sliekšņa darījumiem (CTR). Atkarībā no jurisdikcijas noteikumiem labi funkcionējoši STR un CTR režīmi sniedz konsekventas norādes par skaidras naudas izlietojumu ģeogrāfiski un dažādās nozarēs.
- 1.1.12. Kopumā novērtējums liecina par vairākiem secinājumiem. Pirmkārt, skaidra nauda joprojām ir ļoti svarīga noziedzīgu aktivitāšu daļa, un arī pieprasījums pēc skaidras naudas Baltijas valstīs ir augsts. Otrkārt, lai gan Baltijas valstis atrodas tuvu viena otrai un to tautsaimniecības ir salīdzinoši viendabīgas, skaidras naudas aprites tendences katrā valstī ir ievērojami atšķirīgas. Skaidras naudas ieplūšanas un aizplūšanas galamērķi starp valstīm ir ļoti atšķirīgi, un nav ļoti spēcīgas skaitliski izteiktas saiknes starp Baltijas valstīm. Treškārt, lai gan skaidras naudas plūsmas starp Baltijas valstīm, iespējams, nav atbildīgas par lielākās daļas skaidras naudas klātbūtni ekonomikā, dažos predikatīvo noziegumu un noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas veidos tiek izmantoti visu trīs valstu atšķirīgie tiesiskie režīmi. Tas ir īpaši redzams Baltijas valstu ēnu ekonomikas aktivitātēs. Ceturtkārt, Baltijas valstis zināmā mērā ir pakļautas riskam, ka noziedznieki izmantos atšķirības valstu normatīvajā regulējumā, lai apietu noteikumus. Ievērojamas atšķirības ziņošanas noteikumos un skaidras naudas izmantošanas ierobežojumos var ļaut noziedzniekiem izvēlēties tiem vislabvēlīgāko tiesu.
- 1.1.13. Novērtējuma beigās ir sniegti daži ieteikumi. Noteikumu saskaņošanai jābūt galvenajai prioritātei, īpaši attiecībā uz ziņojumu sniegšanu par skaidru naudu vai tās izmantošanu. Gaidāmajā NILLTPFN tiesību aktu paketē paredzētie skaidras naudas izmantošanas ierobežojumi ir svarīgs solis, piemēram, 10 000 eiro skaidras naudas maksājumu limita noteikšana ES, bet ir nepieciešama dziļāka noteikumu saskaņošana, lai nodrošinātu, ka skaidra nauda tiek pienācīgi un vienlīdzīgi atspoguļota STR.¹⁰ Lai gan tiesiskajā regulējumā pastāv būtiskas atšķirības, īpaši attiecībā uz ziņošanas noteikumiem NILLTPFN atbildīgajiem likuma subjektiem, juridiskā arbitražā joprojām būs risks, kurā ķēdes vājākais posms rada risku visā ES. Tāpat arvien svarīgāk ir, lai tādas iestādes kā FID varētu elektroniski un automatizēti piekļūt citu iesaistīto pušu datiem. Bez piekļuves strukturētiem datiem, atšķirība starp fiksētajiem un faktiskajiem skaidras naudas līdzekļiem joprojām būs liela. Visbeidzot, skaidra nauda joprojām ir grūti fiksējama un fiziski grūti kontrolējama, tāpēc tā ir cieši saistīta ar NILLTPF riskiem – samazinot piekļuvi skaidrai naudai, veicinot digitālos maksājumus vai pat Centrālās bankas digitālā valūtas izmantošanu, var ievērojami samazināt dalībvalstu neaizsargātību.
- 1.1.14. Novērtējumā ir piecas nodaļas. Pirmajā nodaļā novērtēti Eiropas Centrālās bankas (ECB) dati par skaidras naudas emisijām un ieplūšanu, lai sniegtu visaptverošu priekšstatu par skaidras naudas apjomu Baltijas valstīs. Otrajā nodaļā ir veikts tiesiskā

⁹ Ēnu ekonomiku dēvē arī par neformālo ekonomiku vai nelegālo ekonomiku, un tā attiecas uz darbību kopumu, kurām ir vērtība un kuras varētu palielināt nodokļu ienākumus un IKP, ja tās tiktu reģistrētas. 2. piezīme iepriekš.

¹⁰ Skatīt priekšlikumu Eiropas Parlamenta un Padomes Regulai par to, lai nepieļautu finanšu sistēmas izmantošanu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanai vai terorisma finansēšanai, COM/2021/420 galīgā redakcija, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0420>

regulējuma salīdzinājums, kas ir veikts, lai konstatētu nepilnības, kas var ļaut noziedzniekiem izmantot regulējuma arbitrāžu. Trešajā nodaļā pētītas skaidras naudas kustības tendences Baltijas valstīs. Ceturtajā nodaļā analizēti saņemtie CTR un STR gan iekšzemē, gan uz robežām no trim Baltijas valstīm. Novērtējuma piektajā nodaļā apkopotas esošās tipoloģijas un tendences, kā arī iepriekšējās iedaļās izdarītie secinājumi, lai uzsvērtu nelegālās tendences. Visbeidzot, secinājumos ir apkopoti novērtējuma secinājumi.

Tvērums

- 1.1.15. Novērtējums attiecas uz skaidras naudas kustību un apgrozījumu laika periodā no 2019. līdz 2022. gadam starp trim Baltijas valstīm – Igauniju, Latviju un Lietuvu. Šajos gados stājās spēkā Regula (ES) 2018/1672, ar kuru tiek saskaņota prasība uz ārējām valsts robežām deklarēt skaidru naudu, ja tās vērtība sasniedz 10 000 eiro, tādējādi nodrošinot vismaz bāzes standartizāciju savāktajiem datiem. Šis laika posms arī sniedz informāciju un ļauj salīdzināt skaidras naudas dinamikas izmaiņas Covid-19 pandēmijas laikā, kā arī pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā.
- 1.1.16. Lai aizpildītu zināšanu trūkumu par skaidru naudu, šajā analītiskajā novērtējumā ir izmantoti trīs secīgi slāņi. ECB un centrālo banku dati sniedz pārskatu par skaidras naudas iepilnšanos un aizplūšanu ekonomikā kopā ar STR. Tiesiskais regulējums ir pamats padziļinātākai tipoloģiju un gadījumu analīzei. Visbeidzot, iepriekšminētie dati ir apvienoti ar tipoloģiju, lai izveidotu loģiku par kopējo nelikumīgas skaidras naudas apgrozījumu un apriti starp Baltijas valstīm.

Metodoloģija

- 1.1.17. Novērtējumā izmantotas dažādas pētījuma metodes. Izmantojot ECB un Igaunijas, Latvijas un Lietuvas centrālo banku datus, veikts kvantitatīvs aprakstošs skaidrās naudas aprites novērtējums trijās Baltijas valstīs, īpašu uzmanību pievēršot netipiskiem rādītājiem. Risku profils un valsts pakļautība riskam ir iegūta no nacionālo iestāžu riska novērtējumiem katrā attiecīgajā valstī.
- 1.1.18. Tiek veikts kvalitatīvs tiesiskā regulējuma salīdzinājums attiecībā uz šīm trim valstīm, galveno uzmanību pievēršot vispārējiem atbildīgo likuma subjektu CTR noteikumiem, noteikumiem ziņošanai par skaidru naudu un atbildības līmeņiem par pārkāpumiem. Kvalitatīvā pieeja tiek izmantota arī nolūkā analizēt FID gadījumu izpēti un citu Baltijas valstu tiesībsardzības iestāžu pieredzi.
- 1.1.19. Tiek veikts arī kvantitatīvs CTR un STR savstarpējais datu salīdzinājums, izmantojot papildu empīriskos un kvalitatīvos datus no citām saistītajām iestādēm, piemēram, Valsts ieņēmumu dienesta, muitas pārvaldes un citām iestādēm.
- 1.1.20. Šis novērtējums ir balstīts uz vairākiem pieņēmumiem par iesaistītajām iestādēm. Pirmkārt, tiek pieņemts, ka iesaistīto FID vispārīgā loma ir līdzīga. Otrkārt, ka visas iesaistītās tiesību aizsardzības iestādes efektīvi apkopo un izmanto tām pieejamo informāciju.

1. Skaidra nauda Baltijas valstīs

- 1.1.21. Baltijas valstu ekonomikas veido nedaudz vairāk par vienu procentu no ES kopējā iekšzemes kopprodukta (IKP).¹¹ Tās ir elastīgas, uz pakalpojumiem orientētas ekonomikas ar augstu ārējās tirdzniecības līmeni, kas ir cieši integrētas Eiropas un pasaules tirgū. Visām trim tautsaimniecībām ir kopīgas dažādas nozares, kurās bieži izmanto skaidru naudu, piemēram, mazumtirdzniecība vai ēdināšanas pakalpojumu nozare,¹² kā arī celtniecības un azartspēļu nozare. Lai gan uzņēmējdarbība lielākajā daļā šo nozaru notiek likumīgi, skaidras naudas izmantošana padara tās uzņēmīgas pret nelikumīgām darbībām, piemēram, NILLTF. Šie riski, kas balstīti uz skaidru naudu ir aktualizēti un norādīti visu trīs valstu nacionālajos riska novērtējumos (NRA).¹³
- 1.1.22. Šo neaizsargātību izceļ Baltijas valstu ēnu ekonomikas darbība. Ēnu ekonomika ir saimnieciskā darbība, kas nav pietiekami regulēta oficiālajos noteikumos, un tādējādi tajā iespējama izvairīšanās no nodokļu maksāšanas un citas nelikumīgas darbības.¹⁴ Pētījumos tiek lēsts, ka ēnu ekonomika trīs Baltijas valstīs veido no 19% līdz 33% no to IKP.¹⁵ Lai gan ēnu ekonomikas apmērs katrā no trim valstīm atšķiras atkarībā no novērtējuma, valda vispārēja vienprātība, ka ēnu ekonomikas sektors aplūkotajā periodā ir tikai audzis.¹⁶ Skaidras naudas aprīte lielā mērā veicina ēnu ekonomiku, kas savukārt palīdz uzturēt skaidras naudas apriti Baltijas valstīs.
- 1.1.23. Kopumā skaidras naudas izmantošana citās legālās ekonomikas daļās, īpaši mazumtirdzniecības patērētāju vidū, kopumā ir samazinājusies. Pēdējās desmitgadēs, pieaugot digitālo maksājumu apjomam, šī ir kļuvusi par pastāvīgu tendenci. Šo tendenci paātrināja Covid-19 krīzes laikā noteiktie ierobežojumi, ko īpaši apliecina fakts, ka 2020. gadā skaidras naudas izmantošana visās trijās valstīs ievērojami samazinājās. Tomēr skaidrai naudai ir būtiska nozīme noziedzīgajā ekonomikā, un liela daļa ziņojumu par NILLTF ir saistīti ar skaidras naudas atklāšanu.¹⁷
- 1.1.24. Veiktā analīze liecina, ka, lai gan skaidras naudas izmantošana samazinās, tā joprojām ir saistīta ar NILLTF. Izpētot centrālo banku skaidrās naudas emisijas datus, konstatēts, ka pirms 2020. gada Latvijā ievērojami vairāk skaidrās naudas nekā Baltijas kaimiņvalstīs. No otras puses, banknošu apjoma analīze liecina, ka pat Covid-19 pandēmijas gados un pēc tam Latvijā un Igaunijā ievērojams daudzums skaidrās naudas 100 eiro banknotēs, savukārt Lietuvas dati liecina par vēl lielāku izlaisto 100 eiro banknošu pārpalikumu salīdzinājumā ar Lietuvas tautsaimniecības lomu Eirosistēmā. Bankomātu iemaksu un izmaksu izpēte liecina par nesamērīgi lielu pārrobežu izmaksu skaitu starp Baltijas valstīm.

1.2. Centrālās bankas emisijas

- 1.2.1. Centrālo banku emisijas dati sniedz būtisku informāciju par skaidrās naudas kustību makro-līmenī. Tā kā visas trīs ir eirozonas valstis, ECB eiro emisijas dati sniedz augsta līmeņa pārskatu par skaidrās naudas apriti, ievērošanu un izplūšanu 20 ES dalībvalstīs, kas ieviesušas eiro, t.sk. Baltijas valstīs. Eiro emisijas bilanci aprēķina, no eiro zonas

¹¹ Eurostat, "Nacionālie konti un IKP". Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=National_accounts_and_GDP#Developments_for_GDP_in_the_EU:_a_rebound_in_2021_after_a_decline_in_2020

¹² Parasti to dēvē ar akronīmu "HoReCa", kas ietver viesnīcu, restorānu un ēdināšanas nozari. Citas skaidras naudas pašpietiekamas nozares ietver automobiļu tirgotājus, automazgātavas, mākslas un antikvariāta tirgotājus, izsoļu namus, lombardus, juvelierizstrādājumu veikalus, tekstilizstrādājumu mazumtirdzniecību, alkohola un tabakas veikalus, kā arī citas līdzīgas nozares.

¹³ Skatīt Igaunijas nacionālo riska novērtējumu, 2021.gads, nacionālā ievainojamība, 15.lpp., Pieejams:

<https://www.fin.ee/en/media/5447/download>, un Nacionālo terorisma un proliferācijas finansēšanas riska novērtējumu 2017.g.-2018.g., (atjaunots 2019. gada jūlijā) Latvijas Republika, 8.lpp. Pieejams: <https://www.fid.gov.lv/uploads/files/NEW%20WEB/Nacion%C4%81%C4%81%20NILLTF%20risku%20nov%C4%93rt%C4%93juma%20zi%C5%86ojuma%20kopsavilkums.pdf>, Lietuvas nacionālais riska novērtējums par nelegāli iegūtu līdzekļu legalizāciju un terorisma finansēšanu, 2020. gads, 15.lpp.,Pieejams: <https://fntt.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2023/11/nlhEA4d7E2E.pdf>

¹⁴ ESAO/SDO, "Definitions of informal economy, informal sector and informal employment" ("Neformālās ekonomikas, neformālā sektora un neformālās nodarbinātības definīcijas"), grāmata Cīņa pret neaizsargātību neformālajā ekonomikā (Tackling Vulnerability in the Informal Economy), OECD Publishing, 2019. gads, <https://doi.org/10.1787/103bf23e-en>

¹⁵ Tālis J. Putniņš, Arnis Sauka, SSE Rīga, Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīm. Pieejams: https://www.sseriga.edu/sites/default/files/2022-05/Brochure_Shadow_Economy_Index_2009_2021.pdf un SVF, Ēnu ekonomikas izskaidrošana Eiropā: Lielums, cēloņi un politikas iespējas. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/11131/download?attachment>

¹⁶ Tālis J. Putniņš, Arnis Sauka, SSE Rīga, Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīm. Pieejams: https://www.sseriga.edu/sites/default/files/2022-05/Brochure_Shadow_Economy_Index_2009_2021.pdf Frīdrihs Šneiders (Friedrich Schneider), Banku un finanšu pētniecības institūts, Johannes Kepler Universitāte, Ēnu ekonomikas attīstība 36 ESAO valstīs. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/11125/download?attachment>

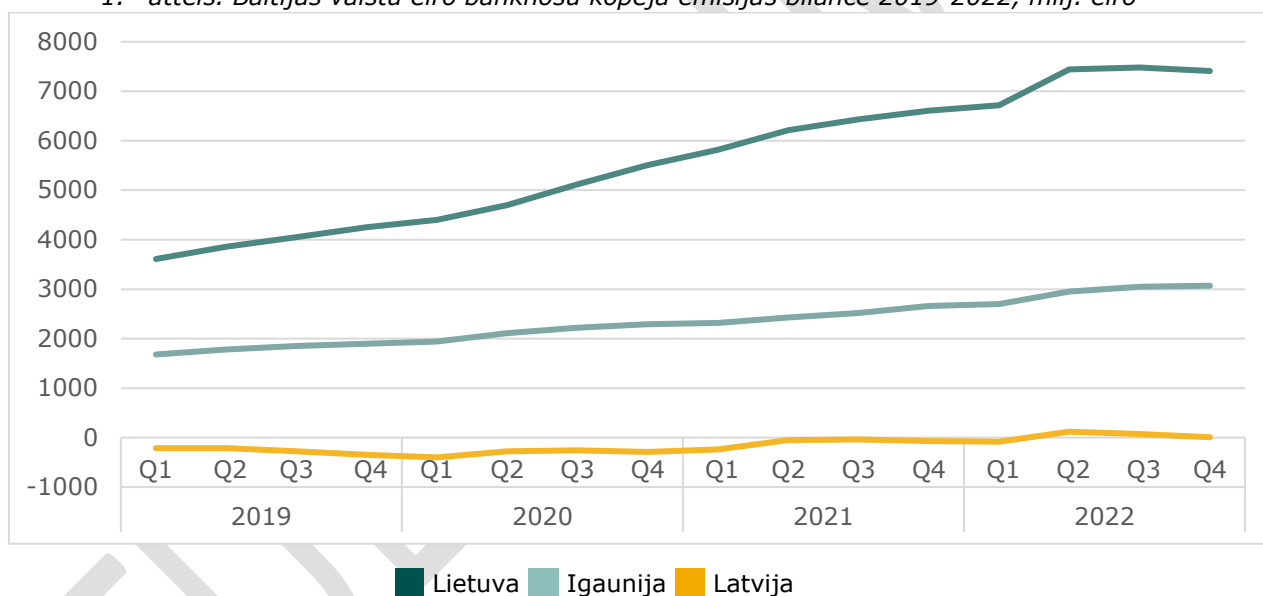
¹⁷ 7. piezīme iepriekš, 16. lpp.

centrālo banku emitēto banknošu skaita atņemot banknošu skaitu, kas tām atdotas, izmantojot komercbanku sistēmu un skaidrās naudas inkasācijas pakalpojumus.¹⁸

1.2.2. ECB kapitālu veido visu eirozonas dalībvalstu nacionālās centrālās bankas. Nacionālo centrālo banku daļas šajā kapitālā aprēķina, izmantojot kapitāla atslēgu, kas atspoguļo attiecīgās valsts īpatsvaru ES kopējā iedzīvotāju skaitā un IKP. Igaunijā, Latvijā un Lietuvā kapitāla atslēga ir attiecīgi 0,23, 0,32 un 0,47, kas atbilst šo valstu ekonomiku lieluma atšķirībām.¹⁹ Tāpēc var lēst, ka Lietuvas tautsaimniecības loma Eurosistēmā ir aptuveni divas reizes lielāka nekā Igaunijas un aptuveni pusotru reizi lielāka nekā Latvijas tautsaimniecības loma.

1.2.3. Kopš eiro ieviešanas 1999. gadā katru gadu apgrozībā tiek laists arvien vairāk eiro banknošu. Tomēr kopš 2019. gada kopējais eiro apgrozījums (gan noguldījumi, gan izņemtās summas Eiropas centrālajās bankās) pastāvīgi samazinās.²⁰ Līdz ar ECB galveno procentu likmju kāpumu 2022. gada vidū skaidras naudas atlikumi kļuva dārgāki salīdzinājumā ar procentus nesošiem instrumentiem, kā rezultātā 2022. gada 3. ceturksnī emisijas bilance bija negatīva -36,6 mljrd. eiro apmērā. Emisijas bilance joprojām bija pozitīva mazāku nominālvērtību banknotēm, bet negatīva – 500 eiro banknotēm²¹ un 200 eiro banknotēm²². Jebkuras novirzes no šīs plašākās dinamikas liecina par atšķirībām iekšējā skaidras naudas tirgū.

1. attēls. Baltijas valstu eiro banknošu kopējā emisijas bilance 2019-2022, milj. eiro

1.3. Baltijas valstu centrālo banku bilance

1.3.1. Līdz 2019. gada Igaunijas un Lietuvas kopējā eiro emisija bija proporcionāla to kapitāla atslēgām. Tomēr Lietuvas Centrālās bankas apgrozībā laisto banknošu pieaugums nākamajos trīs gados bija ievērojami lielāks nekā Igaunijas Centrālajai bankai. Lietuvas Centrālajai bankai kopējais emisijas apjoms katru ceturksni palielinājās vidēji par

¹⁸ ECB, emisija un apgrozība, pieejams: <https://www.ecb.europa.eu/euro/intro/issuance/html/index.en.html>

¹⁹ Līdzīgs rādītājs ir eiro sistēmas kapitāla atslēga, ko aprēķina eirozonas nacionālajām centrālajām bankām. Igaunijā, Latvijā un Lietuvā eiro sistēmas kapitāla atslēga ir attiecīgi 0.2817, 0.3897 un 0.5788. Sk. Eiropas Centrālā banka, Kapitāla parakstīšana. Pieejams: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/orga/capital/html/index.en.html>

²⁰ 2019. gadā Eurosistēmā tika emitētas banknotes 1061 mljrd. eiro vērtībā. 2020. gadā tiks emitēti 949 miljardi eiro un atgriezti 807 miljardi eiro, bet 2021. gadā tiks emitēti 893 miljardi eiro un atgriezti 783,5 miljardi eiro. ECB, "Apgrozībā esošās banknotes un monētas." Pieejams: https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/banknotes+coins/circulation/html/index.en.html

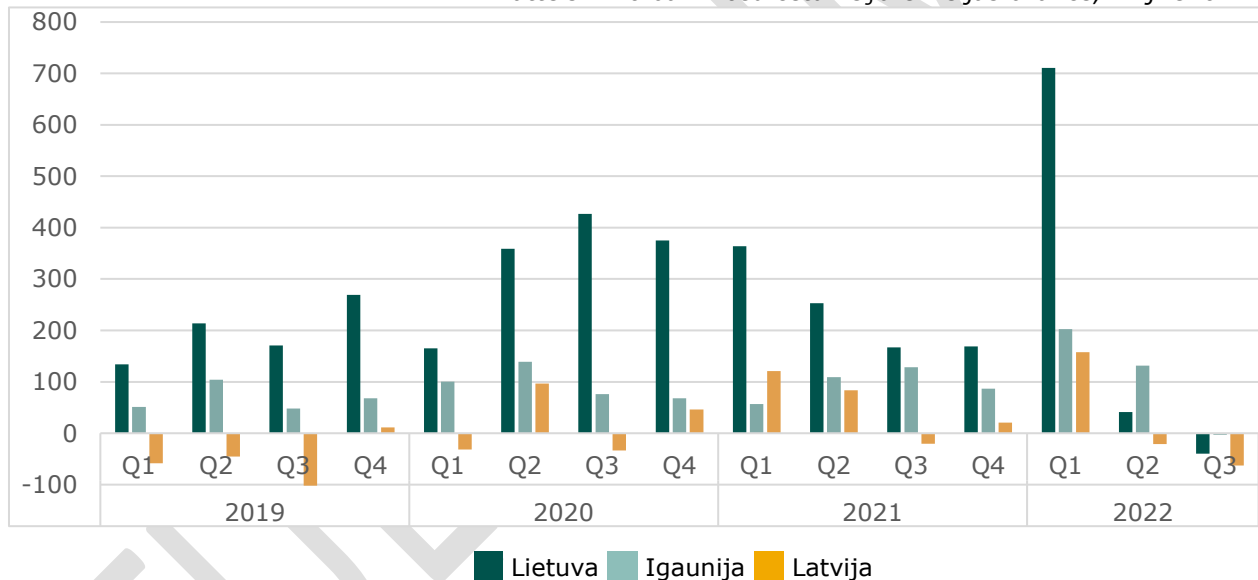
²¹ -23,3 mljrd. eiro (salīdzinājumā ar -3,5 mljrd. eiro 2022. gada 1. ceturksnī un -4,0 mljrd. eiro 2022. gada 2. ceturksnī) sk. Eiropas Centrālā banka, Apgrozībā esošās banknotes un monētas. Pieejams: https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/banknotes+coins/circulation/html/index.en.html

²² -22,2 mljrd. eiro (salīdzinājumā ar +14,2 mljrd. eiro 2022. gada 1. ceturksnī un +7,0 mljrd. eiro 2022. gada 2. ceturksnī), sk. Eiropas Centrālā banka, Apgrozībā esošās banknotes un monētas. Pieejams: https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/banknotes+coins/circulation/html/index.en.html

sešiem procentiem, bet Igaunijas Centrālajai bankai – par četriem procentiem. Tas liecina par salīdzinoši lielāku skaidras naudas aizplūšanu pārskata periodā no Lietuvas Centrālās bankas (skatīt 2. attēlu).

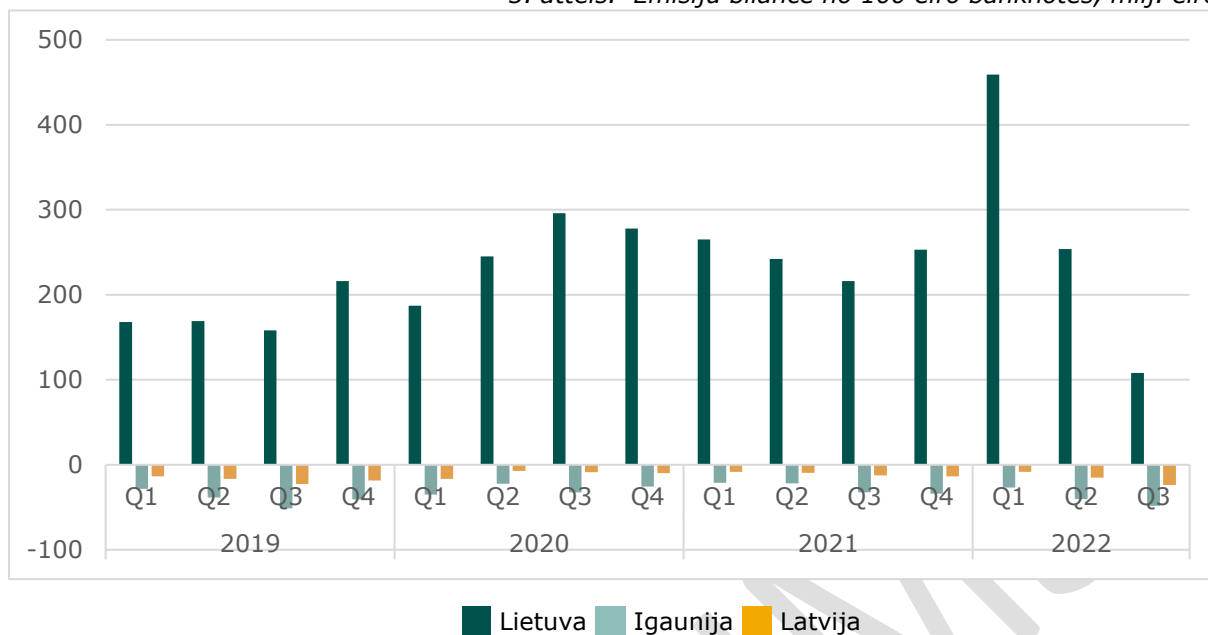
- 1.3.2. No otras puses, Latvijas Centrālās bankas bilance kopumā nav bijusi proporcionāla Baltijas kaimiņvalstu bilancēm. Latvijas kopējā emisijas bilance liecina par regulāru naudas plūsmu no ārvalstīm valstī līdz 2020. gada sākumam. Aplēses, kas balstītas uz ECB kapitāla atslēgām un Lietuvas un Igaunijas emisijas bilancēm, liecina, ka Latvijas bilance 2022. gada 3. ceturkšņa beigās varētu būt no 4,2 miljardiem eiro līdz 5,1 miljardam eiro. Daļu no šīs starpības, kas radās laikā no 2014. gada līdz 2020. gada sākumam, var attiecināt uz likumīgu finanšu dinamiku, piemēram, termiņuzturēšanās atļauju programmu apmaiņā pret investīcijām Latvijā, skaidras naudas krājumiem eiro valūtā pirms pievienošanās eiro zonai 2014. gadā vai citiem faktoriem. Tomēr netipiskais apjoms, kas laikā no 2014. gada līdz 2020. gada sākumam veido aptuveni 4 miljardu eiro starpību jeb vairākus simtus miljonu gadā, liecina par pretējo. Vēsturiski daļa naudas varētu būt saistīta ar nelikumīgām shēmām, kas saistītas ar vietējo ēnu ekonomiku, kā arī ar nelikumīgas naudas izvietošanu, kas iegūta ārvalstīs izdarītu predikatīvu noziegumu rezultātā. Covid-19 un attiecīgo ierobežojumu spēcīgi ietekmētajos gados Latvijas kopējā emisiju bilance pieauga no -285 milj. eiro 2020. gada 1. ceturksnī līdz +187 milj. eiro 2022. gada 1. ceturksnī, tādējādi pastiprinot hipotēzi, ka negatīvā emisijas bilance ir saistīta ar naudas plūsmām no ārvalstīm. Tomēr pat tad emisiju bilance joprojām bija nesamērīga ar kaimiņos esošajām Baltijas valstīm.

2. attēls. Euro banknošu ceturkšņa emisijas bilance, milj. eiro

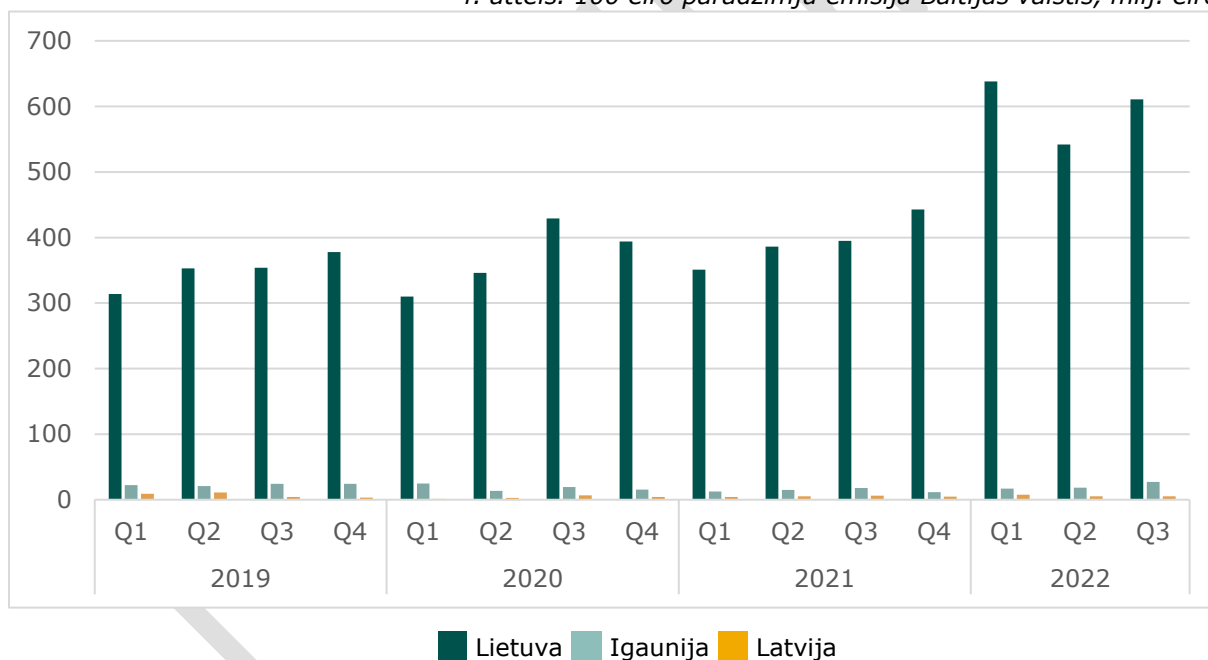

- 1.3.3. 2022. gada 1. ceturksnī Lietuvas centrālās bankas emisiju apjoms bija īpaši liels (skatīt 3. attēlu). Banknošu nominālvērtību straujo kāpumu 2022. gada 1. ceturksnī izraisīja pieprasījuma pieaugums pēc 100 eiro banknotēm (aptuveni +70% salīdzinājumā ar iepriekšējiem ceturkšņiem), kā arī pēc 50 eiro un 20 eiro banknotēm (abās par aptuveni 50%). Pieprasījums pēc 50 un 20 eiro banknotēm 2022. gada 2. un 3. ceturksnī atgriezās iepriekšējā līmenī, savukārt pieprasījums pēc 100 eiro banknotēm saglabājās palielināts. Mazākas, bet līdzīgas tendences novērojamas arī Latvijas un Igaunijas centrālo banku datos, kas liecina par lielāku skaidrās naudas pieprasījumu visās trīs Baltijas valstīs Krievijas iebrukuma Ukrainā sākumā.
- 1.3.4. Līdzīgi kā pārējā Eirosistēmā par galveno faktoru, kas noteica negatīvo emisijas bilanci visās trijās Baltijas valstīs 2022. gada 3. ceturksnī, tiek uzskatīts ECB galveno procentu likmju kāpums, kas sākās 2022. gada 27. jūlijā.

3. attēls. Emisiju bilance no 100 eiro banknotes, milj. eiro

4. attēls. 100 eiro parādzīmju emisija Baltijas valstīs, milj. eiro

1.4. Denominācijas

- 1.4.1. Analizējot banknošu nominālvērtību emisiju Baltijas valstīs, atklājas, ka 100 eiro banknošu rādītājs izceļas īpaši. Kopš 2019. gada 100 eiro banknošu emisija Lietuvā ir pakāpeniski kļuvusi arvien nesamērīgāka ar kopējo 100 eiro banknošu emisiju Eurosistēmā²³, norādot uz lielu pieprasījumu pēc 100 eiro banknošu izņemšanas skaidrā naudā. Tomēr arī Latvijā un Igaunijā pieprasījums pēc 100 eiro banknotēm un to nelielais emisijas apjoms ir nesamērīgs ar šo valstu lomu Eurosistēmas ekonomikā. Lielais 100 eiro banknošu emisijas apjoms Lietuvā kopā ar 100 eiro banknošu izlaišanas

²³ Aprēķināts, izmantojot Eurosistēmas kapitāla atslēgu

un emisijas bilances datiem pārējās Baltijas valstīs liecina, ka, iespējams, notiek sistēmiska 100 eiro banknošu kustība no Lietuvas uz Latviju un Igauniju (skatīt 4. attēlu).

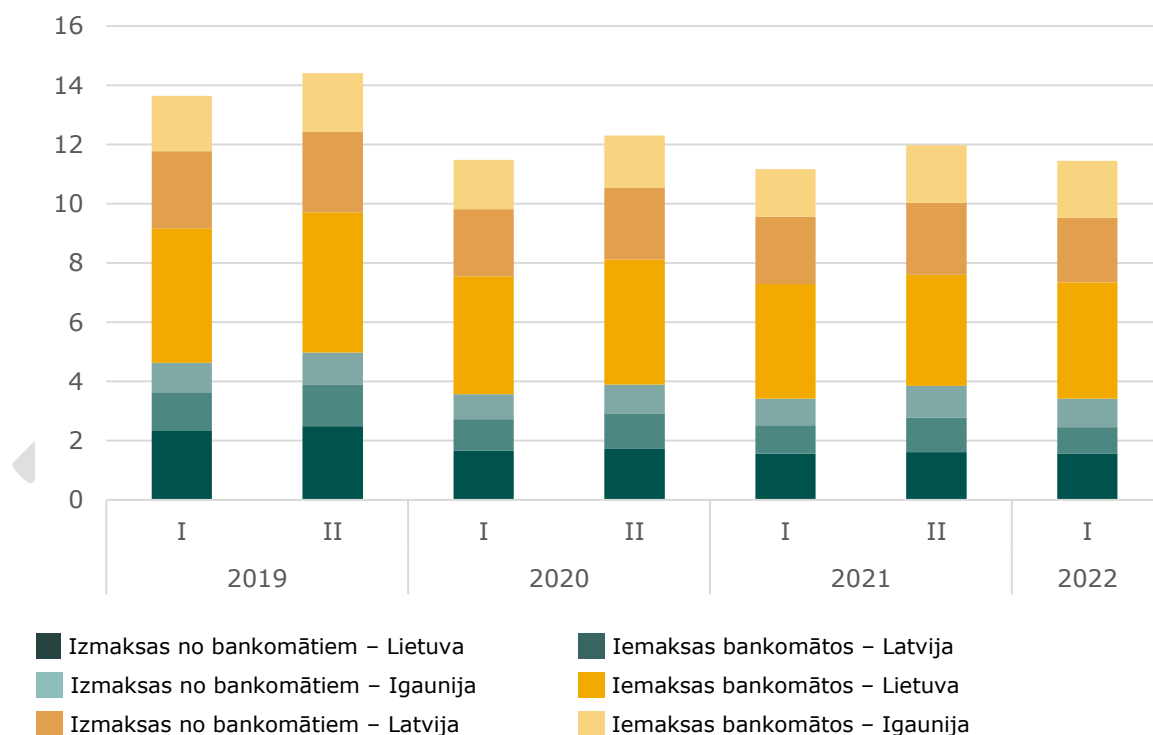
- 1.4.2. Citi trijām Baltijas valstīm īpaši gadījumi ietver nesamērīgi lielu 500 eiro banknošu ieplūšanu Latvijā un Lietuvā (kopš pievienošanās Eirosistēmai attiecīgi 2014. un 2015. gadā), kas galvenokārt notika pirms šajā novērtējumā analizētā perioda, un negatīvu 10 eiro banknošu kopējo emisiju Igaunijā (kopš pievienošanās Eirosistēmai 2011. gadā), kas arī galvenokārt notika pirms šajā novērtējumā analizētā perioda.

1.5. Skaidras naudas iemaksas un izņemšana bankomātos

- 1.5.1. Visās trijās Baltijas valstīs skaidras naudas apgrozījums bankomātos 2020. gadā, salīdzinot ar 2019. gadu, ir nepārprotami samazinājies. Tas visspilgtāk redzams Lietuvā, kur skaidras naudas iemaksu apjoms bankomātos ir samazinājies no 4,8 miljardiem eiro 2019. gadā līdz 3,4 miljardiem eiro 2020. gadā, t.i., par 30% (skatīt 5. attēlu). Samazinātais skaidrās naudas apgrozījuma līmenis caur bankomātiem Latvijā un Lietuvā saglabājās nemainīgs visu 2020. un 2021. Covid-19 gadu un arī 2022. gada pirmajā pusē saglabājās zems. Tomēr Igaunijā gan skaidras naudas iemaksas, gan izņemšana bankomātos 2021. gada otrajā pusē atgriezās 2019. gada līmenī un 2022. gadā turpināja nedaudz palielināties.

- 1.5.2. Skaidrās naudas apgrozījums bankomātos liecina par salīdzinoši lielāku skaidrās naudas apgrozījumu Lietuvā nekā Latvijā un Igaunijā 2019. gadā, tomēr 2020. gadā Lietuvā ir vērojams arī proporcionāli lielāks samazinājums.

5. attēls. Iemaksas un izmaksas bankomātos vietējos termināļos ar vietējo maksājumu pakalpojumu sniedzēju (MPS) izdotām kartēm, miljardi eiro²⁴

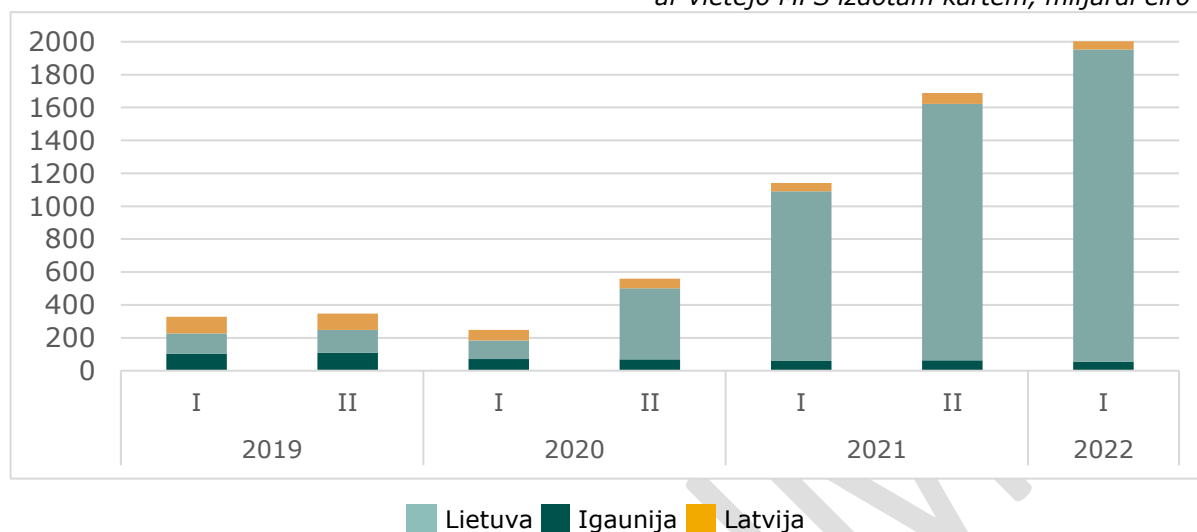

- 1.5.3. Lielā atšķirība starp Lietuvu un abām pārējām Baltijas valstīm attiecībā uz ārvalstu termināļos izmaksātajām summām, izmantojot lokāli izdotās kartes, ir saistīta ar Lietuvas finanšu tehnoloģiju sektora paplašināšanos. Ievērojamākā paplašināšanās notika, kad maksājumu pakalpojumu sniedzējs Revolut, ņemot vērā Brexit, 2020. gadā

²⁴ Lietuvas, Latvijas un Igaunijas centrālo banku dati.

pārcēla savus Eiropas klientus no Apvienotajā Karalistē reģistrētas struktūras uz Lietuvā licencēto uzņēmumu Revolut Payments UAB.²⁵ (skatīt 7.attēlu)

7. attēls. Skaidras naudas izņemšana ārvalstu termināļos ar vietējo MPS izdotām kartēm, miljardi eiro²⁶

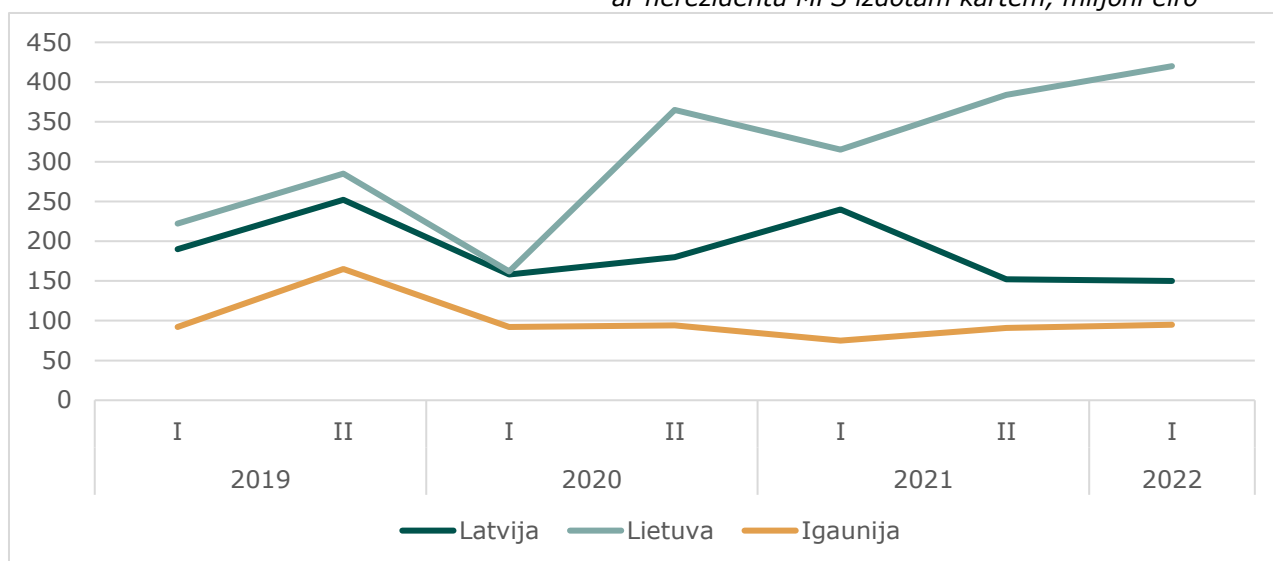
- 1.5.4. Skaidras naudas izņemšana bankomātos ar kartēm ko izdevušas maksājumu pakalpojumu sniedzēju iestādes, kas attiecīgajā valstī ir nerezidents, ne vienmēr norāda uz nelegālām aktivitātēm (skatīt 8. attēlu). Kā piemēru var minēt Revolut vai citu digitālo banku platformu Latvijas un Igaunijas klientus, kas veic skaidras naudas izņemšanu vietējos termināļos, vai tūristus, kas izņem skaidru naudu ceļojuma izdevumiem. Tomēr pastāv risks, ka šāda izņemšana var būt saistīta ar nelikumīgām darbībām. Ceļošana ar vienīgo mērķi izņemt skaidru naudu konkrētā ārvalstī ir zināma nelegāli iegūtu līdzekļu legalizācijas tipoloģija²⁷, kas varētu liecināt arī par iespējamu nodokļu nemaksāšanas shēmu. Līdzīgi arī citas NILL tipoloģijas, piemēram, kredītkaršu klonēšana vai neformālas vērtības nodošanas shēmas.

²⁵ Fintechnews Baltic, Revolut nodod biznesa klientus Lietuvas uzņēmumam. Pieejams: <https://fintechbaltic.com/2306/fintechlithuania/revolut-transferring-business-customers-to-lithuanian-entity/>

²⁶ Lietuvas, Latvijas un Igaunijas centrālo banku dati.

²⁷ FATF, "Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšana, fiziski pārvadājot skaidru naudu". Pieejams: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/money-laundering-through-transportation-cash.pdf>

8. attēls. Skaidras naudas izņemšana vietējos termināļos ar nerezidentu MPS izdotām kartēm, miljoni eiro²⁸

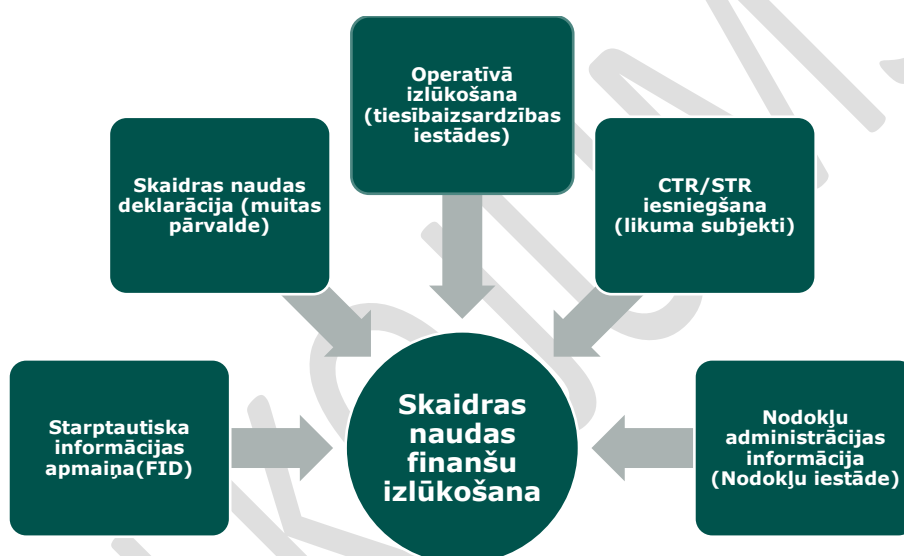
- 1.5.5. Straujais kāpums Latvijas datos 2021. gada pirmajā pusē norāda uz iespējamām nelikumīgām darbībām, īpaši ņemot vērā tobrīd vēl spēkā esošos Covid-19 ierobežojumus, un būtu jāizpēta sīkāk. Paaugstinātie rādītāji Lietuvas datos no 2020. gada otrās puses līdz 2022. gadam ir nesamērīgi lieli, salīdzinājumā ar abām pārējām Baltijas valstīm, un tie kopā ar emisijas datiem liecina, ka Lietuva varētu būt iespējama galamērķis naudas atmazgāšanas vai nodokļu nemaksāšanas shēmām, kas ietver skaidras naudas izņemšanu ārvalstīs.

²⁸ Lietuvas, Latvijas un Igaunijas centrālo banku dati.

2. Tiesiskais regulējums

- 2.1.1. Tā kā skaidrai naudai ir raksturīga minimāla izsekojamība, regulējumam skaidras naudas kontroles, izmantošanas un uzraudzības mehānismu izveidē ir īpaši būtiska nozīme. Lai gan visas trīs Baltijas valstis ir ES un eirozonas dalībvalstis un tām ir saistoši ES NILLTPFN likumi un skaidras naudas kontroles režīmi, to īstenošana nav vienlīdzīga, un pastāv vairākas atšķirības. Piemēram, CTR iesniegšana katrā Baltijas valstī atšķiras, jo katrai no valstīm ir savādāki NILLTFPN likuma subjekti kam ir pienākums ziņot, tāpat kā paši noteikumi par to kad ir jāziņo un kāda informācija jāiekļauj atšķiras.
- 2.1.2. Atšķirības ziņošanas prasībās vai savāktajā informācijā var mainīt pieejamās informācijas par skaidru naudu apjomu, tādējādi samazinot turpmāko izmeklēšanu vai citu sadarbības projektu efektivitāti. Vienotas pieejas trūkums veicina izmeklēšanas spēju sadrumstalotību un mudina noziedzniekus izmantot tiem vislabvēlīgākās tiesas meklēšanas ("forum shopping") stratēģijas dažādās dalībvalstīs.

9. attēls. Vienkāršots ar skaidru naudu saistītas finanšu izlūkošanas informācijas ieplūdes modelis

2.2. Skaidras naudas sliekšņa ziņojumu regulējums

- 2.2.3. Visās trijās Baltijas valstīs ir vispārīgas CTR prasības likuma subjektiem saskaņā ar attiecīgajiem NILLTPFN likumiem. Šie noteikumi parasti izriet no FATF rekomendācijās noteiktajiem sliekšņiem, nosakot kritisko punktu, kad likuma subjektiem ir jāveic stingra izpēte.²⁹ Kopumā CTR noteikumi attiecas uz finanšu iestādēm, maksājumu pakalpojumu sniedzējiem un izraudzītajiem nefinanšu uzņēmumiem un profesijām (DNFBP). CTR pieprasa informāciju par darījumu dalībniekiem un patiesā labuma guvējiem, bet atšķirībā no STR tiem nav nepieciešams aizdomu pamatojums.
- 2.2.4. Prasības attiecībā uz CTR starp trim Baltijas valstīm ievērojami atšķiras gan skaidras naudas sliekšņu, gan nosacījumu ziņā. Igaunijā CTR ziņojamais sliekšnis ir 32 000 eiro, Lietuvā – 15 000 eiro, bet Latvijā – 7 000 eiro. Šiem CTR ir daži izņēmumi, kas nosaka mazākus vai lielākus ierobežojumus dažādām vienībām.
- 2.2.5. Igaunijas CTR sliekšnis salīdzinājumā ar citām Baltijas valstīm ir vairāk kā divas reizes augstāks. Sliekšnis ir konvertētā vērtība no 2008. gadā ieviestā pienākuma, kad CTR ziņojuma sliekšnis tika noteikts 500 000 Igaunijas kronu. Starp likuma subjektiem

²⁹ Skatīt FATF 10. ieteikumu "Finanšu iestādēm būtu jāpieprasa veikt klienta uzticamības pārbaudes (CDD) pasākumus, ja: (...) (ii) tiek veikti neregulāri darījumi: (i) virs piemērojamajiem noteiktajiem sliekšņiem (15 000 USD/EUR)."

Igaunijā ir īpašs CTR regulējums kredītiestādēm, kurām par skaidras naudas darījumiem, kas pārsniedz 32 000 eiro sliekšni, FID ir jāziņo tikai gadījumā, ja ārpus darījumu attiecībām tiek veikti valūtas maiņas darījumi.

- 2.2.6. Starp šīm trim valstīm ir arī būtiskas atšķirības attiecībā uz likuma subjektiem. Piemēram, Igaunijā Centrālā banka ir atbildīga par ziņošanu, kad tā izņem no apgrozības vai apmaina banknotes vai monētas 10 000 eiro vērtībā. Tas paredzēts, lai pasargātu no konkrētas tipoloģijas, kas pazīstama kā skaidrās naudas rafinēšana, kad noziedzīgi iegūtas (iespējams, marķētas vai bojātas) banknotes tiek legalizētas, apmainot tās centrālajās bankās vai citās maiņas vietās, tās faktiski legalizējot. Igaunija nosaka arī zemākus sliekšņus bezpeļņas apvienībām, ja tās saņem vai maksā 5000 eiro. Svarīga atšķirība Igaunijā ir "tirgotāju" pienākums ziņot par visiem skaidras naudas maksājumiem, kas veikti vai saņemti vismaz 10 000 eiro apmērā. Ar tirgotājiem saprot citas personas, kas nodarbojas ar preču tirdzniecību, ja maksājumi tiek veikti vai saņemti skaidrā naudā 10 000 eiro vai lielākā apmērā neatkarīgi no tā, vai darījums tiek veikts vienā operācijā vai vairākās operācijās, kas šķiet "saistītas", kā definēts Piektaajā NILLTPFN direktīvā.³⁰
- 2.2.7. Igaunijas FID CTR tiešais salīdzinājums ar citām Baltijas valstīm ir sarežģīts, jo Igaunijas kredītiestādēm ir pienākums sūtīt CTR ziņojumus tikai tādā gadījumā, kad valūtas maiņas darījumi pārsniedz 32 000 eiro. Igaunijas ziņošanas sistēma ietver vairākus ar skaidru naudu saistītus indikatorus cita veida ziņojumiem (STR, SAR),³¹ tā izstrādāta ar mērķi uzdot likuma subjektiem ziņot, pamatojoties uz aizdomām, nevis ierobežot sevi ar ziņošanu, pamatojoties uz likumā noteikto. Tomēr no visiem CTR ziņojumiem, kas laikā no 2018. līdz 2022. gadam tika nosūtīti Igaunijas FID, pārsvarā bija ziņojumi, kuru pamatā bija CTR: 70% ziņojumu bija CTR (no kuriem 65% bija saņemti no finanšu iestādēm), 8% bija ziņojumi par neparastiem darījumiem, savukārt 18% bija ziņojumi par neparastām darbībām, un tikai 3% – STR.
- 2.2.8. Latvijā galvenais pienākums ziņot par CTR 7 000 eiro apmērā ir maksājumu pakalpojumu sniedzējiem. Tomēr šajā kategorijā ietilpst kredītiestādes, pamatojoties uz to, ka tās sniedz pakalpojumus, kas ļauj izvietot, izņemt un izmantot skaidru naudu. Zemāks sliekšnis – 5 000 eiro – attiecas arī uz finanšu iestādēm, kas nodarbojas ar ārvalstu valūtas pirkšanu un pārdošanu, kas ietver lielāko daļu kredītiestāžu. Visbeidzot, īpašs akcents ir vērsts uz zvērinātiem notāriem tādos gadījumos, kad tie saņem informāciju par skaidru naudu kā daļu no mantojamo lietu saraksta sastāva, lai preventīvi novērstu konkrētu skaidras naudas legalizēšanas tipoloģiju.
- 2.2.9. Lietuvā CTR sliekšnis ir plašāks, ietverot finanšu iestādes un notariālo pakalpojumu sniedzējus. Īpaša kategorija ir paredzēta dažādiem pakalpojumiem un tirdzniecībai, kur klienti pārsniedz 15 000 eiro ierobežojumu "lielu notiekošu naudas darījumu" dēļ, ieskaitot juridisko pakalpojumu sniegšanu, loterijas, nekustamā īpašuma tirdzniecību vai dažādas citas darbības.
- 2.2.10. Atšķirības ar naudas sliekšņu ziņošanas saistībām ir viena no galvenajām noziedznieku juridiskās arbitrāžas iespējām. Augstais CTR sliekšnis Igaunijā un plašais atbrīvojums no CTR, ko piemēro finanšu iestādēm, padara šo valsti uzņēmīgāku, lai to izmantotu dažādiem noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas veidiem. Tomēr CTR iesniegšanai nepieciešamo subjektu atšķirības var arī palielināt neaizsargātību pret sarežģītu juridisko strukturēšanu, izmantojot, piemēram, nevalstiskās organizācijas (NVO), kas nav likuma subjekti Latvijā, bet ir likuma subjekti Igaunijā.

2.3. Muitas deklarācijas

- 2.3.1. Visas trīs Baltijas valstis īsteno ES noteikumus, kas paredz deklarēt skaidru naudu, ko ievēd ES vai izved no tās.³² Jebkurai fiziskai personai, kas ieceļo ES vai izceļo no tās un kurai līdzī ir skaidra nauda 10 000 eiro vai lielākā apmērā, šī summa ir jādeklarē tās

³⁰ Skatīt Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas (ES) 2015/849 2.1. panta 3) punkta d) apakšpunktu.

³¹ Skatīt Igaunijas FID pamatnostādnes par aizdomīgiem darījumiem. Igaunijas Republikas Finanšu izlūkošanas dienests, Vadlīnijas par aizdomīgu darījumu raksturojumu, pieejamas tīmekļa vietnē: <https://fiu.ee/en/media/370/download>

³² ES Regula 2018/1672

dalībvalsts kompetentajām iestādēm, caur kuru šī persona ieceļo vai izceļo. Deklarētājiem ir jānorāda viņu personas dati, naudas īpašumtiesību statuss, tās paredzētais saņēmējs, izcelsme un paredzētais izlietojums, kā arī informācija par izmantoto transportu.

- 2.3.2. Šīs deklarācijas sniedz svarīgu informāciju, lai izprastu plašāku skaidras naudas apriti no trešajām valstīm, un kalpo kā pierādījumi krimināllietas izmeklēšanā un kriminālprocesos. Visās trīs valstīs paredzēta kriminālatbildība par nedeklarēšanu vai nepatiesu deklarēšanu, un par šo nodarījumu ir paredzēts naudas sods un brīvības atņemšana.³³
- 2.3.3. Kopš 2019. gada arī Latvijā ir ieviesta sava veida skaidras naudas aprites kontrole ES iekšienē. Pēc Latvijas amatpersonas pieprasījuma fiziskai personai, kura šķērso valsts robežu ar skaidru naudu 10 000 eiro vai vairāk, var uzlikt par pienākumu aizpildīt skaidras naudas deklarācijas veidlapu.³⁴ Igaunijā un Lietuvā šādu saistību nav.

2.4. Skaidras naudas ierobežojumi

- 2.4.1. Skaidras naudas maksājumu ierobežojumi Baltijas valstīs ievērojami atšķiras. Skaidras naudas maksājumu ierobežojumi par precēm un pakalpojumiem nosaka sliekšni līdz kuram ir atļauts norēķināties, izmantojot skaidru naudu. Igaunijā skaidras naudas maksājumiem ierobežojumu nav, bet uzņēmumi var atteikties pieņemt skaidru naudu banknotēs vai monētās no 50 eiro neatkarīgi no kopējās darījuma vērtības. Turpretī Igaunijas Centrālajai bankai un kredītiestādēm Igaunijā ir jāpieņem skaidra nauda bez ierobežojumiem. Latvijā maksimālā summa norēķiniem skaidrā naudā ir 7200 eiro, un nekustamo īpašumu par skaidru naudu iegādāties nevar. Lietuvā skaidras naudas maksājumu limits ir 3000 eiro.
- 2.4.2. Atšķirības skaidras naudas ierobežojumos starp Baltijas valstīm ļauj noziedzniekiem izvēlēties valsti, kur viņiem ir vispiemērotākie apstākļi vai visvājākie tiesību akti viņu nelikumīgo darbību ierobežošanai. Tāpat noziedznieki var pārvietot sev piederošu skaidru naudu pāri robežām, lai veiktu skaidras naudas darījumu, piemēram, Igaunijā, vai vienkārši norādītu, ka darījums ir noticis tur. Pēc tam ieņēmumus no šiem darījumiem var pārskaitīt atpakaļ uz attiecīgo valsti. Lai gan patlaban joprojām pastāv atšķirības, gaidāmajā ES NILLTPFN regulas un direktīvas priekšlikumā tiks noteikts ES mēroga skaidras naudas darījumu limits (pirmajā priekšlikumā - 10 000 eiro).³⁵

³³ Latvijā tas ir atrodams Latvijas Krimināllikuma 195.² pantā. Igaunijā minētās darbības tiek uzskatītas par kontrabandu (nelikumīgu tirdzniecību) saskaņā ar Igaunijas Kriminālkodeksa 391. pantu. Lietuvā minētās darbības tiek uzskatītas par kontrabandu saskaņā ar Lietuvas Kriminālkodeksa 199. pantu.

³⁴ Pienākums deklarēt skaidru naudu uz valsts iekšējās robežas ir spēkā kopš 2019. gada 1. jūlija, kad tika ieviesti attiecīgi grozījumi likumā "Par skaidras naudas deklarēšanu uz valsts robežas". Saskaņā ar likuma "Par skaidras naudas deklarēšanu uz valsts robežas" 5. panta ceturto daļu fiziskā persona, kura, šķērsojot valsts iekšējo robežu, ievēd Latvijas Republikā vai izved no Latvijas Republikas skaidru naudu 10 000 eiro vai vairāk, pirms izceļošanas no Latvijas Republikas vai pēc ieceļošanas tajā ar skaidru naudu pēc kompetentās iestādes amatpersonas pieprasījuma rakstiski aizpilda skaidras naudas deklarācijas veidlapu, tajā sniegto ziņu patiesumu apliecina ar parakstu un iesniedz deklarāciju attiecīgajai kompetentās iestādes amatpersonai.

³⁵ Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes Regulai, lai nepieļautu finanšu sistēmas izmantošanu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanai vai terorisma finansēšanai 2021/0239 (COD), pieejams vietnē: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15517-2022-INIT/en/pdf>

3. Skaidras naudas pārrobežu kustība Baltijas valstīs

- 3.1.1. Lielākā daļa NILLTPF shēmu ietver vismaz divas valstis, un nelegāli iegūtu līdzekļu kontrabanda joprojām ir izplatīta NILLTPF shēmu veidošanas metode.³⁶ Skaidras naudas kontrole uz ES dalībvalstu robežām ir daļēji izveidota, lai mazinātu riskus, kas saistīti ar skaidras naudas fizisko pārvietošanu pāri robežām.
- 3.1.2. Skaidras naudas deklarācijas ir sadalītas starp gaisa, jūras un sauszemes transportu, un tajās ir norādīta skaidras naudas izcelsme un tas, vai tā pieder juridiskai vai fiziskai personai, kā arī tās paredzētais lietojums un izcelsme. Nākamajā nodaļā, pamatojoties uz šīm deklarācijām, tiek pētītas pārrobežu skaidras naudas plūsmas apjomi un izcelsme.
- 3.1.3. Baltijas valstis reti ir skaidrās naudas, kas tiek pārvadāta pāri tās robežām, izcelsmes vai galamērķa valsts. Līdz Covid-19 krīzes noteiktajiem ierobežojumiem gan Igaunijā, gan Latvijā lielai daļai ieplūstošās skaidrās naudas izcelsmes valsts bija Krievija. Skaidras naudas deklarēšanas tendences liecina, ka atšķirībā no Igaunijas un Lietuvas lielu daļu no Latvijā ievestās skaidrās naudas bija paredzēts atstāt Latvijā. Tomēr naudas plūsmas ievērojami samazinājās pēc ceļošanas ierobežojumu ieviešanas saistībā ar Covid-19 pandēmiju un Krievijas iebrukuma Ukrainā 2022. gada sākumā (skatīt pielikumu). Lietuvai lielākie skaidras naudas ieplūdes avoti joprojām ir Kazahstāna un Baltkrievija, bet kopā ar Igauniju un arvien vairāk arī Latviju par galveno skaidras naudas galamērķa valsti ir kļuvusi Apvienotā Karaliste, kas liecina, ka Baltijas valstis tiek izmantotas tranzītam. Šis sakrīt ar to, ko katra valsts ir norādījusi sevis izstrādātajos nacionāla mēroga riska novērtējumos (NRA).³⁷

3.2. Pārrobežu naudas plūsmas

- 3.2.1. Pārrobežu naudas plūsmas ar trešajām valstīm, salīdzinot starp Baltijas valstīm, atšķiras. Igaunijā ir vismazākās deklarētās pārrobežu naudas plūsmas. Laika posmā no 2018. līdz 2022. gadam valstī ieplūda aptuveni 110 miljoni eiro, un no tās aizplūda 141 miljons eiro. Latvijā apjomi ir bijuši lielāki nekā Igaunijā: 165 miljoni ir ieplūduši, un 268 miljoni – aizplūduši. Lietuvā deklarētās naudas apjoms ievērojami pārsniedz kaimiņvalstu rādītājus, salīdzinot ar kapitāla atslēgu attiecību: ieviešanas maršrutā 220 miljoni eiro, kas ir divreiz vairāk nekā Igaunijā, bet izvešanas maršrutā – vairāk nekā 1,6 miljardi eiro. Ieplūstošo apjomu īpatsvars atbilst kapitāla atslēgas atšķirībām, tomēr izejošās plūsmas no Lietuvas ir nesamērīgi lielas, un ir nepieciešama sīkāka izpēte par iespējamo ietekmi uz datiem no dažādiem mainīgajiem.
- 3.2.2. Igaunijā un Latvijā lielāko daļu līdzekļu deklarē vien pāris finanšu iestādes. Lietuvā laikā no 2019.–2022. gadam deklarēto ienākošo naudas līdzekļu summa (izņemot 2022. gada pēdējo ceturksni) bija aptuveni 220 miljoni eiro. Tomēr 2021. gada 3. ceturksnī un 2022. gada 1. un 2. ceturksnī Lietuvā izejošajā maršrutā bija vērojamas ievērojamas novirzes, un kopējā summa laikā no 2019. līdz 2022. gadam bija 1,643 miljardi eiro (skatīt 10. attēlu). Lietuvas novirzes ir saistītas arī ar finanšu iestāžu veikto valūtas transportēšanu norēķinu un apmaiņas nolūkā.

³⁶ 7. piezīme iepriekš.

³⁷ Dati par Lietuvu nav pieejami, tāpēc šeit nav analizēti

10. attēls. Skaidras naudas deklarācijas Baltijas valstīs 2019.–2022. gads, milj. eiro

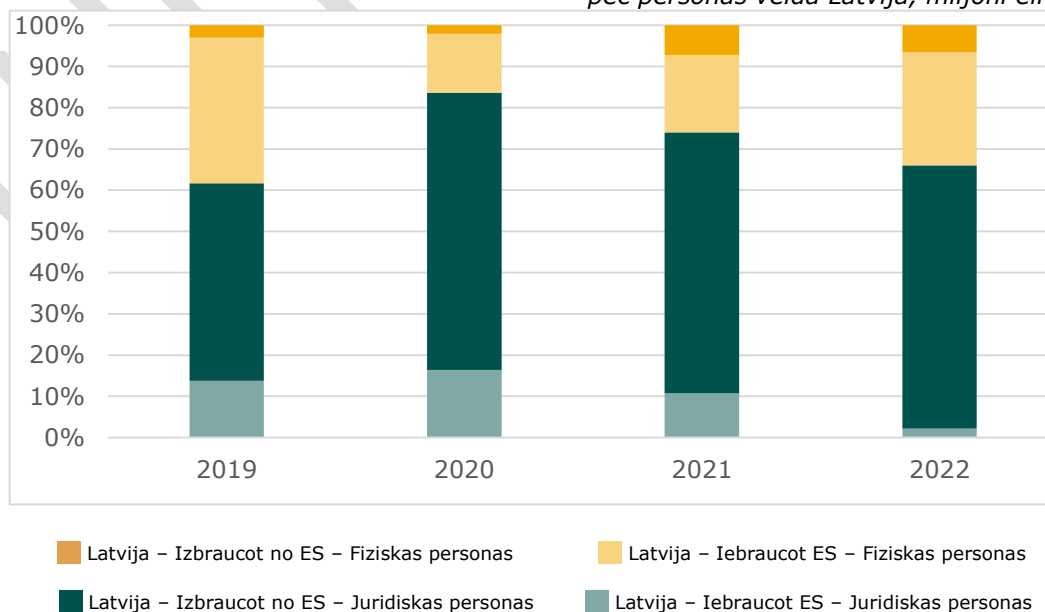
	IGAUNIJA		LATVIJA		LIETUVA*	
	Iebraucot ES	Izbraucot no ES	Iebraucot ES	Izbraucot no ES	Iebraucot ES	Izbraucot no ES
2019	26,8	25,3	107,6	132	92,4	57,9
2020	4,6	7,5	17,7	40,6	58	56,2
2021	24	49,6	16,5	39,2	34,4	363,6
2022	55,2	58,6	23,6	56,3	35,5	1165,6
KOPĀ	110,6	141	165,4	268,1	220,3	1643,3

* Lietuva: 2019. gada 1. ceturksnis – 2022. gada 3. ceturksnis

3.2.3. Salīdzinot datus par dažādiem gadiem, skaidras naudas deklarāciju īpatsvars starp juridiskām un fiziskām personām visās trijās Baltijas valstīs ir ievērojami mainījies. 2019. un 2020. gadā juridisko personu skaidras naudas aprītei Latvijā dominēja neliels skaits kredītiestāžu un valūtas maiņas pakalpojumu sniedzēju, un līdzekļu izcelsmes vieta bija saistīta ar to darbību Šveicē, Gruzijā, Krievijā un Baltkrievijā. Lielākā daļa šīs naudas aizplūda uz kredītiestādēm Krievijā. Mazākā skaidrās naudas daļa tika pārvietota uz Šveici, lai veiktu skaidras naudas valūtas, kas nav eiro, apmaiņu. Samazinātais ceļojumu skaits Covid-19 ceļošanas ierobežojumu dēļ mazināja arī valūtas maiņas aktivitāti, kas daļēji veicināja skaidras naudas ieviešanas Latvijā samazināšanos turpmākajos gados.

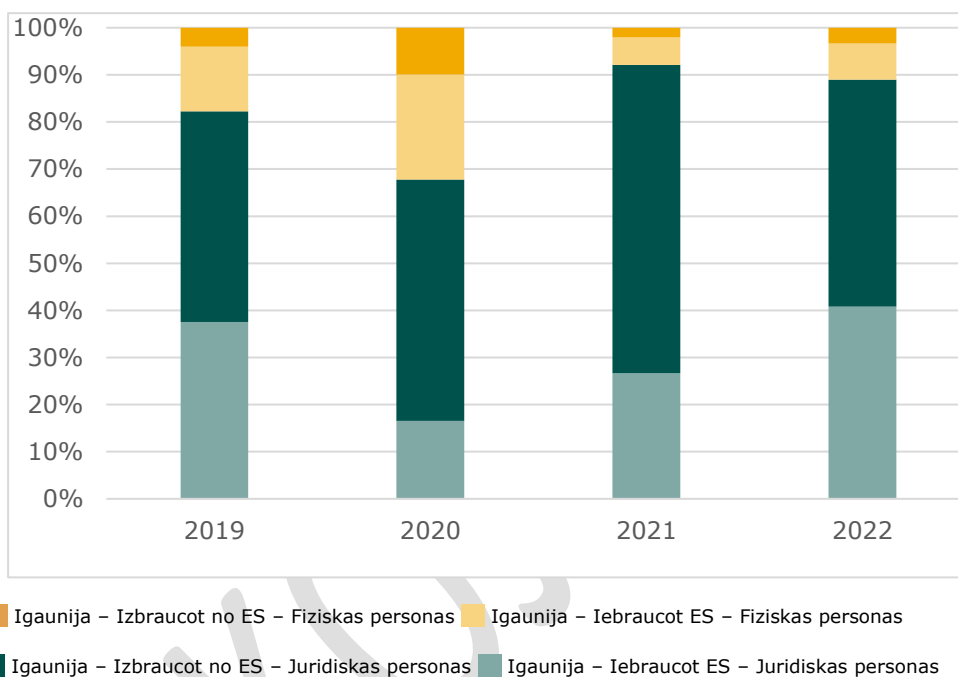
3.2.4. 2022. gadā daudzas bankas, kas bija atbildīgas par skaidras naudas ieviešanu Latvijā, bija beigušas savu darbību Krievijā un Baltkrievijā, reaģējot uz Krievijas karu pret Ukrainu, tādējādi sešas reizes samazinot skaidras naudas plūsmu uz Krieviju un no tās. Tomēr naudas aizplūšana sāka pārvietoties uz kredītiestādēm Apvienotajā Karalistē, Armēnijā un Šveicē. Skaidrās naudas apjoma pieaugums, kas no Latvijas aizplūst uz trešajām valstīm, salīdzinot ar skaidro naudu, kas ieplūst no tām, liecina par vispārēju Latvijas kā reģionālā finanšu centra lomas maiņu. Tomēr skaidras naudas deklarēšanas dati sniedz izkropļotu priekšstatu par kopējo skaidras naudas apriti, jo tajos nav iekļauta aprīte uz citām ES valstīm, kuras var tikt izmantotas kā skaidras naudas tranzīta vietas (skatīt 11. attēlu).

11. attēls. Skaidras naudas deklarēšanas apjomi un summas pēc personas veida Latvijā, miljoni eiro

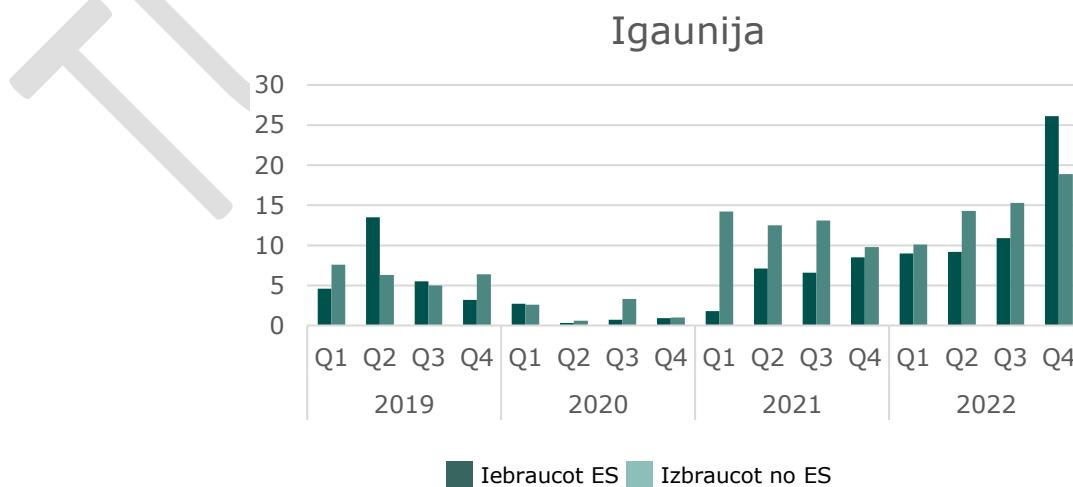

3.2.5. Lai gan Igaunijā 2019. gadā nebija skaidras tendences sadalījumā starp juridiskām un fiziskām personām, kas deklarē skaidru naudu, iebraucot Igaunijā un izbraucot no tās, kopš 2021. gada Igaunijā lielāko daļu skaidras naudas deklarē juridiskas personas – galvenokārt Igaunijas finanšu iestādes, kas pārvadā skaidru naudu uz Apvienoto Karalisti un no tās (skatīt 12. attēlu). Latvijā un Lietuvā šī tendence nav novērojama. Izvešanas virzienā visā 2019.–2022. gada periodā gan Latvijā, gan Igaunijā juridiskās personas ir bijušas absolūtajā vairākumā – vairāk nekā 80% (skatīt 13. attēlu).³⁸

12. attēls. Skaidras naudas deklarēšanas apjomi un summas pēc personas veida Igaunijā, miljoni eiro

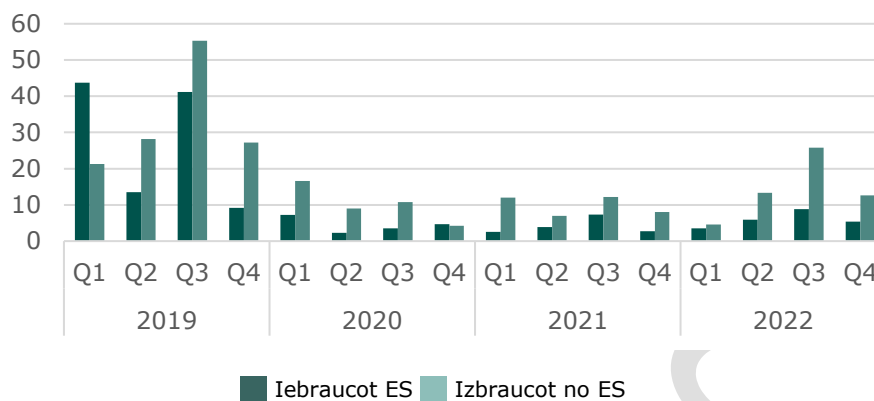

13. attēls. Skaidras naudas deklarācijas Baltijas valstīs 2019-2022, miljoni eiro

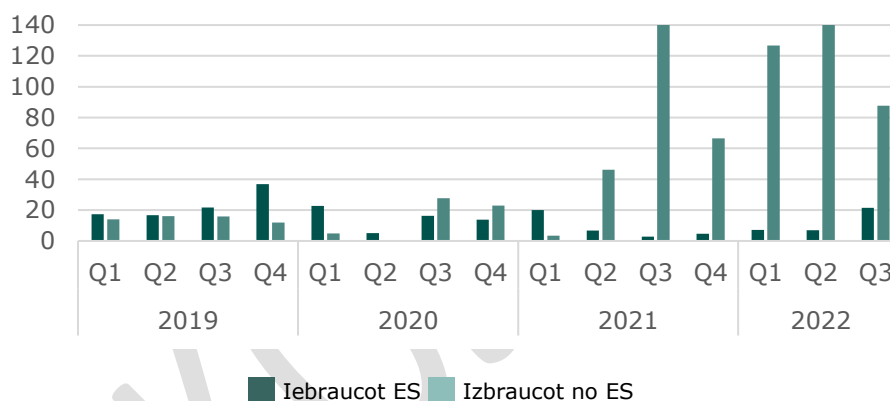

³⁸ Dati par Lietuvu nav pieejami, tāpēc šeit nav analizēti.

Latvija

Lietuva

- 3.2.6. Starp trijām Baltijas valstīm ir maz kopīga attiecībā uz piecām galvenajām izcelsmes valstīm, no kurām ieplūst skaidra nauda, kā arī maz kopīgu galamērķu, uz kurām aizplūst nauda. Igaunijas un Latvijas gadījumā ir viena kopīga valsts. Latvijā 2019. un 2020. gadā kopā bija lielākas deklarētās Krievijas izcelsmes naudas summas nekā Igaunijā, bet kopš Covid-19 sākuma summas ir līdzīgas, izņemot 2022. gada 3. ceturksni.
- 3.2.7. Igaunijā vizitācijā gan skaidras naudas izcelsmes, gan galamērķa valsts ir Apvienotā Karaliste. Kopš 2021. gada skaidra nauda jādeklarē arī uz ES un Apvienotās Karalistes robežām, un vairākas Igaunijas finanšu iestādes pārvadā skaidru naudu uz Apvienoto Karalisti un no tās, tādējādi veidojot lielu daļu no Igaunijas skaidras naudas plūsmām. Citās valstīs deklarēto skaidras naudas līdzekļu summa ir daudz mazāka, savukārt vēl citās valstīs deklarāciju skaits ir neliels, bet kopējā deklarētā summa ir liela. Piemēram, 2019. gada 2. ceturksnī no Apvienotajiem Arābu Emirātiem tika ievesti 11,1 miljoni eiro, bet kopš tā laika Apvienotie Arābu Emirāti kā ievešanas vai izvešanas ceļš ir bijis nenozīmīgs. Tas pats attiecas uz Šveici, no kuras 2022. gada 4. ceturksnī tika saņemti 12 miljoni eiro (skatīt 14. attēlu).
- 3.2.8. Kā valstis, no kurām Latvijā ieplūst nauda dominē Krievija un Šveice. Krievijas rādītāju lielā mērā ietekmē lielais 2019. gada 1. ceturksnī deklarēto naudas līdzekļu apjoms (35,1 miljons, kas ir vairāk nekā puse no kopējās summas). Tomēr laika gaitā Krievijas īpatsvars ir samazinājies par labu Gruzijai un Šveicei, kura galvenokārt ir pārstāvēta finanšu iestāžu skaidras naudas darījumos (skatīt 14. attēlu).

- 3.2.9. Lietuvā lielākās skaidras naudas izcelsmes valstis ir Kazahstāna, Baltkrievija, Krievija un Kirgizstāna, kuras ir arī starp piecām vispopulārākajām valstīm visā 2019.–2022. gada periodā. Kā līdzekļu galamērķis nepārprotami dominē Apvienotā Karaliste, Šveice un Krievija, kamēr pārējo valstu daļa salīdzinājumā ar šo valstu apjomiem ir niecīga (skatīt 14. attēlu).

14. attēls. Skaidras naudas deklarācijas Baltijas valstīs 2019.–2022. gads, miljoni eiro

5 galvenās jurisdikcijas, skaidras naudas avots					5 populārākās jurisdikcijas, skaidras naudas galamērķis				
IGAUNIJA					IGAUNIJA				
UK	RU	AE	CH	NO	UK	CH	NO	RU	SG
45,2	21,1	14,9	12,4	7,2	96,1	15,3	14,8	9,5	2,2
LATVIJA					LATVIJA				
RU	GE	CH	UA	KZ	RU	CH	UK	PL	GE
61,4	35,6	30,4	35,6	4,8	110	103,7	40,7	29,1	5,4
LIETUVA					LIETUVA				
KZ	BY	RU	KG	TJK	UK	CH	RU	BY	UA
72,4	48,6	38,4	24	12,1	1394	163,5	6,3	3	1,1

- 3.2.10. Covid-19 krīzes ietekme ir redzama deklarētās skaidras naudas tendencēs. 2020. gadā deklarētās summas ievērojami samazinājās visās Baltijas valstīs gan ievēšanas, gan izvēšanas virzienā. Vislielākais samazinājums bija Latvijā (ievestās: 6,1 reizi; izvestās: 3,3 reizes), un Igaunijā (ievestās: 5,8 reizes, izvestās: 3,4 reizes).
- 3.2.11. Igaunijā 2021. gadā bija vērojama strauja atgūšanās no Covid-19 radītās situācijas. Ienākošās skaidrās naudas apjomi atgriezās tādā līmenī, kāds tas bija pirms Covid-19, savukārt izejošās naudas summas, salīdzinot ar 2019. gadu, divkāršojās. Latvijā, gluži pretēji, gan ievestās, gan izvestās deklarētās skaidrās naudas summa saglabājās tādā pašā līmenī kā 2020. gadā. Skaidras naudas apjoma saglabāšanās attiecās arī uz Lietuvā ievesto skaidro naudu, bet Lietuvā ievērojami pieauga deklarētās izvestās skaidrās naudas apjoms, jo 2021. gada 3. ceturksnī no Lietuvas tika izvests ļoti liels skaidrās naudas apjoms, ko, visticamākais, izraisīja banku veiktā aktīvu pārvietošana.
- 3.2.12. 2022. gadā gan Igaunijā, gan Latvijā turpināja augt deklarēto skaidras naudas līdzekļu apjoms. Lietuvā ievestās naudas apjoms saglabājās tādā pašā līmenī kā 2021. gadā, bet izejošajā virzienā bija manāms ievērojams pieaugums.
- 3.2.13. 2022. gada 24. februārī sākās Krievijas iebrukums Ukrainā. Pēc tam noteikto sankciju paketes ietvēra arī ierobežojumus skaidras naudas aprītei pāri ES-Krievijas robežām. Baltijas valstīs tas neradīja būtiskas izmaiņas tajās naudas summās, kurām kā izcelsmes valsts vai galamērķis deklarēta Krievija, jo šīs summas bija nelielas jau pirms kara sākuma.
- 3.2.14. Igaunijas Nodokļu un muitas pārvalde 2022. gadā (līdz 2022. gada 21. novembrim) konstatēja 178 Padomes Regulas 2022/345, kas tika pieņemta pēc Krievijas agresijas Ukrainā sākšanās 2022. gadā, pārkāpumus par kopējo summu 1,36 miljoni eiro. Latvijas Valsts ieņēmumu dienesta Nodokļu un muitas policija ir konstatējusi 46 pārkāpumus par kopējo summu 1,64 miljoni eiro.
- 3.2.15. Visās Baltijas valstīs līdz brīdim, kad stājās spēkā Covid-19 pārvietošanās ierobežojumi, galvenais deklarētās skaidras naudas pārvadāšanas veids bija gaisa transports. Autotransporta nozīme bija daudz mazāka, bet pārējo transporta veidu (jūras, pasta, dzelzceļa, citu) nozīme bija niecīga. Lai gan Covid-19 periodā un pēc tam ekonomiskās

atvесеjоšanās laikā 2020.–2022. gadam Igaunijā joprojām dominēja gaisа transports, gan Latvijā, gan Lietuvā galvenajos iebraukšanas maršrutos bija vērojamas izmaiņas. Jau 2020. gadā Lietuvā pieauga autotransporta nozīme, un 2022. gadā tas pats notika arī Latvijā skaidras naudas ievеšanas maršrutā. Tomēr izejоšajā maršrutā joprojām dominēja gaisа transports un visās valstīs tā īpatsvars pārsniedza 90%.

3.3. Nedeklarēta skaidra nauda

- 3.3.1. Pastāv augsts risks, ka nedeklarēta skaidra nauda ir saistīta ar noziedzīgu darbību, galvenokārt – skaidras naudas kontrabanda, kas ir predikatīvs noziegums noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanai. Laikā no 2019. gada janvāra līdz 2022. gada novembra beigām Igaunijas Nodokļu un muitas pārvalde atklāja aptuveni 50 gadījumus, kad uz robežas netika deklarēta skaidra nauda, un kopējā konstatētā nedeklarētās skaidras naudas summa bija 1,7 miljoni eiro. Vairumā gadījumu izcelsmes valsts bija Krievija un konstatētā nedeklarētās skaidrās naudas summa bija neliela (vairāk nekā pusē gadījumu (30) – līdz 25 000 eiro). Tajā pašā laika posmā Latvijā tika konstatēti 149 gadījumi, no kuriem 50 gadījumos nauda tika ieviesta no Krievijas. Vairāk nekā puse (90) no šiem gadījumiem bija saistīti ar summām, kas nepārsniedza 25 000 eiro.
- 3.3.2. Nedeklarētās skaidras naudas veids un tendences novērtējuma periodā ir mainījušās. Attiecībā uz skaidras naudas plūsmas tendencēm Latvijā laikā no 2019. līdz 2022. gadam ir notikušas būtiskas pārmaiņas. Līdz 2020. gadam lielākajai daļai Latvijā ievestajai skaidrajai naudai izcelsmes valsts bija Krievija, Šveice un Ukraina. Noziedzīgi iegūtie skaidras naudas līdzekļi tika ievesti ar gaisа vai sauszemes transportu, galvenokārt no Lietuvas. Covid-19 ceļоšanas ierobežоjumi būtiski mainīja 2021. gada tendences, samazinot kopējo Latvijā ievestās naudas plūsmu līdz nelielai daļai no tās, kas bija iepriekšējos gados. Konkrēti, samazinot gaisа satiksmi, nekavējoties samazinājās ievestās skaidrās naudas apjoms. Tas arī samazināja "VIP Express" aviopārvadājumu kanālu izmantošanu, kad ar privātiem reisiem tiek ieviesta skaidra nauda caur mazākām lidostām ar mazāku uzraudzības kapacitāti.

Grivnu kurjeri uz Igaunijas–Krievijas robežas

2022. gada rudenī Igaunijas FID sadarbībā ar citām valsts iestādēm konstatēja aizdomīgu gadījumu skaita pieaugumu, kad personas šķērsoja Igaunijas un Krievijas robežu ar Ukrainas grivnām (UAH). Vairumā gadījumu transportētās skaidras naudas vērtība uz vienu personu nepārsniedza 10 000 eiro. Tomēr dažos gadījumos skaidrās naudas summa pārsniedza deklarācijas sliekšni un personas, kas pārvadāja grivnas, centās paslēpt skaidru naudu: nauda tika ievietota maisiņos, piestiprināta pie ķermeņa ar pārtikas plēvi un paslēpta zem drēbēm vai vienā gadījumā paslēpta saldumu kastē. Muitas amatpersonām sniegtie paskaidrojumi par skaidras naudas izcelsmi nebija ticami.

Iestādes konstatēja, ka šīs personas īsā laika posmā vairākkārt ir šķērsojušas robežu. Turklāt bija norādes, ka šīs personas attiecīgo skaidro naudu pārvadāja par samaksu pēc trešo personu pieprasījuma. Pēc robežas šķērsošanas kurjeri naudu nodeva nākamajām personām. Aprakstītie apstākļi liecināja, ka personas tika izmantotas kā skaidras naudas kurjeri iespējamā organizētā naudas atmazgāšanas shēmā, kuras mērķis bija lielas skaidras naudas summas grivnās sadalīt mazākās daļās, lai šķērsotu robežu. Igaunijas iestādēm ir aizdomas, ka nauda varētu būt iegūta no noziegumiem, kas veikti Ukrainas teritorijā Krievijas karadarbības laikā.

- 3.3.3. Kopš 2022. gada visās trijās Baltijas valstīs ir ievērojami pieaudzis skaidras naudas apjoms no Ukrainas, īpaši bēgļu plūsmas dēļ, kas pārvadā skaidru naudu iztikas vajadzībām. Pieaugot sauszemes satiksmei, ir palielinājies arī skaidras naudas mūļu skaits un skaidras naudas kontrabandas apjomi.
- 3.3.4. Noziedznieki aizvien biežāk izmanto bēgļu plūsmu un naudas mūļus, kas noved pie gadījumiem, kad transportlīdzeklī pārvadātā skaidrā nauda, lai nepārsniegtu deklarēšanas sliekšni, tiek sadalīta starp vairākām personām, tostarp bērniem. Latvijas

iestādes ir norādījušas, ka šie naudas mūži pēc tam nodod skaidru naudu citiem vietējiem noziedzīgajiem tīkliem vai iemaksā to savā bankas kontā un elektroniski, samaksājot tieši vai par fiktīvu pakalpojumu, pārskaita to citām personām.

- 3.3.5. Palielinājies arī skaidras naudas kontrabandas gadījumu skaits pa sauszemi, īpaši – izmantojot kravas automašīnas. Šādos gadījumos skaidra nauda tiek ievietota dažādos slēptos transportlīdzekļa nodalījumos. Gan skaidras naudas kontrabandu, gan skaidras naudas mūļus ir grūti notvert, jo starp ES iekšējām robežām muitas kontrole ir mazāk stingra. Lai gan ir palielinājies skaidras naudas konfiskācijas un izņemšanas gadījumu skaits saistībā ar izvairīšanos no skaidras naudas deklarēšanas, pārtraucot sadarbību ar Krievijas un Baltkrievijas iestādēm, informācijas apmaiņa ir kļuvusi minimāla, kas izmeklētājiem apgrūtina informācijas iegūšanu par plašākām organizētās noziedzības grupām vai predikatīviem noziegumiem.
- 3.3.6. Šīs tendences ir novērotas arī Lietuvā. Kopš 2022. gada decembra ir palielinājies Ukrainas grivnu pārvadāšanas gadījumu skaits pāri Krievijas un Baltkrievijas robežām ar mērķi tās apmainīt pret citu valūtu, un parasti galamērķis ir Polija. Lai izvairītos no deklarēšanas pienākuma, skaidra nauda bieži tiek sadalīta summās, kas ir mazākas par 10 000 eiro, un sadalīta starp personām, kas ceļo kopā. Sadarbībā ar Eiropolu Lietuvas muitas iestādes ir saņēmušas informāciju, ka šī nauda varētu būt saistīta ar kara situāciju Ukrainā. Personas, kas pārvadā naudu, parasti ir kurjeri, kuriem par skaidras naudas pārvadāšanu tiek maksāta atlīdzība.
- 3.3.7. Ar līdzīgu situāciju saistībā ar Ukrainas grivnām jau ir saskārušās Polijas un Igaunijas muitas iestādes. No 2021. gada decembra līdz 2022. gada februārim īslaicīgi ir aizturēti 45 758 875 grivnu (1,168 miljoni eiro). Naudu pāri robežai pārvēda Baltkrievijas (67 personas), Krievijas (11 personas), Lietuvas (15 personas), Polijas (3 personas) un citu valstu (10 personas) pilsoņi.

Naudas mūži Latvijā

2019. gadā tika uzsākts kriminālprocess par noziedzīgu nodarījumu, kas paredzēts Latvijas Krimināllikuma 195. panta trešajā daļā (noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšana lielā apmērā). Kriminālprocesā tika noskaidrots, ka aizdomās turētais 2019. gadā ar reisu Maskava-Rīga devās no Krievijas uz Latviju un līdzī paņēma skaidru naudu 243 000 ASV dolāru un 36 000 eiro apmērā. Aizdomās turētais muitas darbiniekiem ziņoja, ka skaidrā nauda ir ģimenes ietaupījumi. Aizdomās turētais arī norādīja, ka nauda tika iegūta, pārdodot viņu dzīvokli Krievijā, un ka aizdomās turētā ienākumi Krievijā mēnesī bija 5000 eiro. Aizdomās turētais norādīja, ka naudu plānoja tērēt nekustamā īpašuma iegādei Latvijā un citiem personīgiem izdevumiem.

Kad aizdomās turētais ieradās Latvijas Republikā, viņam līdzī bija tikai neliela mugursoma, nebija reģistrējamās bagāžas, bet nauda 243 000 ASV dolāru apmērā bija sasaiņota paciņās pa 10 000 ASV dolāru un sasieta ar kancelejas gumiju.

Lai gan kriminālprocesā netika konstatēts predikatīvais noziegums, prokuratūra uzskatīja, ka izmeklēšanā iegūti pietiekami netieši pierādījumi, kas liecina par aizdomās turētā pārvadātās skaidrās naudas 243 000 ASV dolāru un 36 000 eiro apmērā noziedzīgu izcelsmi. Pozīcija tika pamatota arī ar to, ka pirms vairākiem gadiem, iebraucot Latvijā, aizdomās turētā persona deklarēja vairāk nekā 1,3 miljonus eiro, bet, izbraucot no valsts ar lidmašīnu, skaidra nauda netika deklarēta, un aizdomās turētā persona parasti valsti pameta jau nākamajā dienā. Aizdomās turētajam Latvijā nepieder īpašums un uz viņa vārda nav atvērti bankas konti. Tika arī noskaidrots, ka aizdomās turētās personas ikmēneša ienākumi ne tuvu nesasniedza 5000 eiro [summa, ko norādīja persona]. Turklāt aizdomās turētā sniegtie paskaidrojumi par šo līdzekļu izcelsmi un plānoto izlietojumu tika atzīti par nepatiesiem. Galīgais tiesas nolēmums šajā kriminālprocesā vēl nav pieņemts.

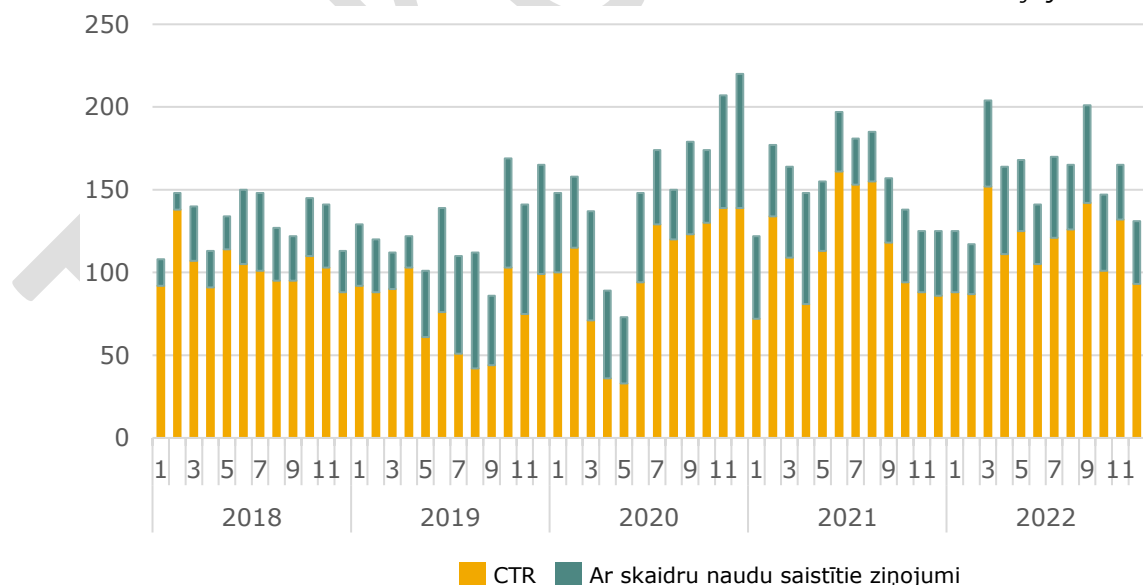
4. Ar skaidru naudu saistītās ziņošanas tendences

- 4.1.1. Katras Baltijas valsts FID saņem ziņojumus no NILLTPFN atbildīgajiem likuma subjektiem, kas varētu norādīt uz skaidras naudas izmantošanu aizdomīgos darījumos. Šajos ziņojumos ietvertā informācija par skaidro naudu ir viens no dažiem tiešajiem veidiem, kā novērtēt skaidras naudas plūsmu galvenajos tautsaimniecības sektoros. Apkopojot FID saņemtos ar skaidru naudu saistītos ziņošanas datus, tos var izmantot, lai noteiktu vispārējās skaidras naudas izlietojuma tendences un iekļautu tās esošajās tipoloģijās vai atklātu jaunas.
- 4.1.2. Šajā sadaļā aplūkotas ar skaidru naudu saistītās ziņošanas tendences katrā Baltijas valstī. Šādu ziņojumu modelis un detalizācijas pakāpe katrā jurisdikcijā atšķiras, un atšķirīgs uzsvars tiek likts uz STR un CTR. Tomēr nodaļā konstatēts, ka Baltijas valstu savstarpējā sadarbība pieaug. Tajā arī konstatēts, ka ziņošanu visās trijās valstīs būtiski ietekmēja māsēdes periodi 2020.–2021. gadā, kā arī Krievijas iebrukums Ukrainā 2022. gadā.

4.2. Ziņošana Igaunijā

- 4.2.1. Pēdējo piecu gadu laikā ar skaidru naudu saistīto ziņojumu īpatsvars Igaunijas FID saņemto ziņojumu kopskaitā ir pastāvīgi samazinājies. Vienlaikus 2020.–2022. gadam ir audzis absolūtais ar skaidru naudu saistīto ziņojumu skaits (skatīt 15. attēlu), kā arī dažādu ziņojošo struktūru skaits un ar skaidru naudu saistītos ziņojumos norādīto darījumu kopējā vērtība. Ar skaidru naudu saistīto ziņojumu īslaicīgu samazināšanos 2019. gadā, iespējams, izraisīja Igaunijas ziņošanas sistēmā ieviestās izmaiņas, kuru mērķis bija palielināt uz aizdomām, nevis uz sliekšni balstītu ziņojumu skaitu. Turpmākais palielinājums ar skaidru naudu saistīto ziņojumu skaita un ziņojošo struktūru dažādības tendencē atspoguļo pakāpenisku, bet lēnu uzlabošanos izpratnē par risku un rūpīgas pārbaudes Igaunijas atbildīgo sektoru vidū. Konkrētā Covid-19 ietekme uz ziņošanu saistībā ar skaidru naudu ir redzamāka tikai 2020. gada otrā ceturksnī un 2021. gada sākuma un beigu pārskatu skaitļos.

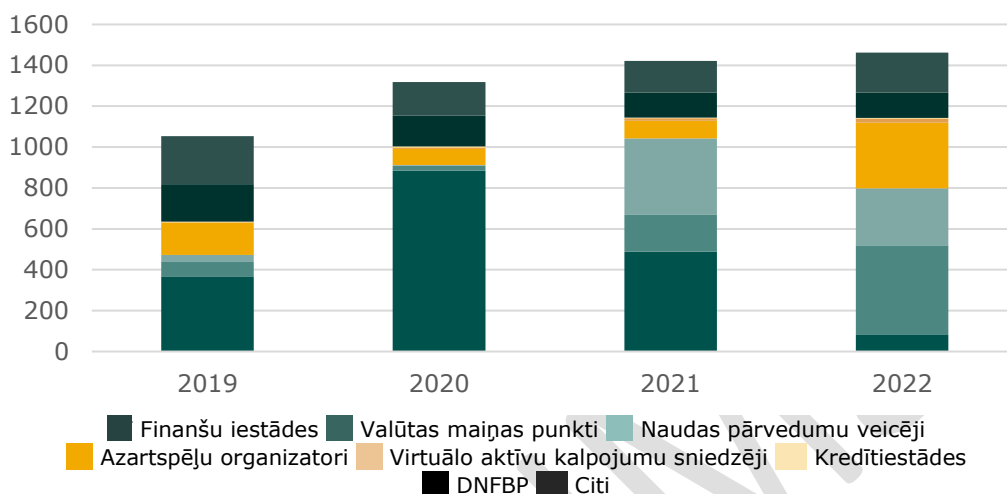
15. attēls. Igaunijas FID saņemto CTR un citu ar skaidru naudu saistīto ziņojumu skaits

- 4.2.2. Starp 2018. un 2022. gadu vairāk nekā pusi no visiem ar skaidru naudu saistītajiem ziņojumiem (t.sk. 65% no visiem CTR) iesniedza maksājumu iestādes, 17% – kredītiestādes un 10% – azartspēļu organizatori, 15% – nefinanšu iestādes un profesijas, kas ir likuma subjekti, bet 2% – valsts iestādes un iestādes, kas nav juridiskas personas. Igaunijā bankām nav pienākuma iesniegt CTR, tāpēc lielākā daļa

Igaunijas CTR ir no maksājumu iestādēm – galvenokārt naudas pārveduma nosūtītājiem un valūtas maiņas punktiem – un azartspēļu organizatoriem (skatīt 16. attēlu).

16. attēls. Igaunijas FID no dažādām nozarēm/apakšnozarēm saņemto CTR skaits

- 4.2.3. Kopš 2021. gada ir ievērojami pieaudzis naudas pārvedumu veicēju CTR skaits; 2022. gadā tāda pati tendence vērojama arī attiecībā uz valūtas maiņas un azartspēļu pakalpojumu sniedzējiem. Jāatzīmē, ka pretēji SNRA vērtējumam, ka ar skaidru naudu saistītie riski nav saistīti ar tiešsaistes azartspēlēm, CTR ir jānorāda informācija, ja Igaunijas azartspēļu pakalpojumu sniedzējs ir nodrošinājis saviem klientiem piekļuvi tiešsaistes azartspēļu pakalpojumiem, izmantojot skaidru naudu, kas tiek novirzīta caur reālu kazino.
- 4.2.4. Igaunijas MPS reti sūta uz aizdomām balstītus ziņojumus. Turklāt gandrīz visi azartspēļu organizatoru nosūtītie ziņojumi un lielākā daļa tā saukto tirgotāju (galvenokārt dārgmetālu tirgotāju, mazākā mērā arī citi skaidras naudas ietilpīgu mazumtirdzniecības uzņēmumu un nekustamā īpašuma aģentu) ziņojumu arī ir balstīti uz likumā paredzētajiem sliekšņiem. Daudzos gadījumos CTR joprojām ir bijuši vērtīgs informācijas avots, jo FID ir spējis atklāt CTR subjektu iesaistīšanos organizētās noziedzības grupējumos vai plašās nodokļu apiešanas shēmās.
- 4.2.5. Lai gan Igaunijas kredītiestādēm nav pienākuma sūtīt CTR ziņojumus, bankas ir aktīvākais sektors, kas ziņo par skaidras naudas darījumiem, pamatojoties uz aizdomām: Laikā no 2018. līdz 2022. gadam 59% no visiem ar skaidru naudu saistītajiem ziņojumiem par neparastiem darījumiem (UTR), 54% no ziņojumiem par neparastu darbību (UAR) un 46% STR saņemti no kredītiestādēm. Kopš 2021. gada strauji samazinājies ar skaidru naudu saistīto banku ziņojumu skaits, kas, visticamākais, atspoguļo kredītiestāžu samazināto vēlmi uzņemt risku: bankas ir izslēgušas klientus, kuru biežie skaidras naudas darījumi liecinājuši par aizdomīgām darbībām, kas visbiežāk norādīja uz izvairīšanos no nodokļu nomaksas vai dalību naudas atmazgāšanas shēmās, piemēram, darbojoties kā naudas mūļiem starptautiskās kiberkrāpšanas shēmās.
- 4.2.6. Gandrīz 60% Igaunijas CTR gadījumu Igaunijā noteiktais sliekšnis (32 000 eiro) ir sasniegts nevis vienā maksājumā, bet vairākos saistītos maksājumos. Šāda situācija ir biežāk sastopama finanšu iestāžu CTR un, no vienas puses, norāda uz diezgan šauru to regulāro klientu loku, kas veic skaidras naudas darījumus, un, no otras puses, atspoguļo to iespējamās strukturēšanas mēģinājumus. Salīdzinoši lielākas summas no azartspēļu nozares, auditoriem un personām, kas nodarbojas ar preču tirdzniecību, saņemtajos CTR liecina, ka skaidras naudas darījumi, kas pārsniedz Igaunijas relatīvi augsto sliekšni, Igaunijas sabiedrībā joprojām ir un tiek uztverti kā nekas neierasts. CTR, kā arī cita veida pārskati ar skaidras naudas rādītājiem no tirgotāju sektora 2022. gadā

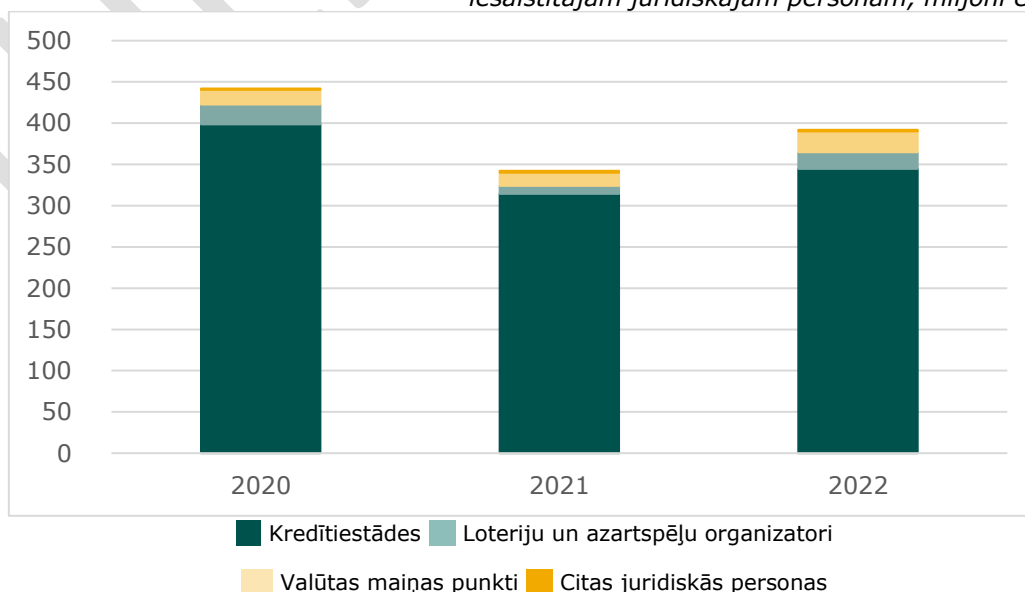
liecina par ievērojamu automašīnu un investīciju zelta pirkumu skaidrā naudā pieaugumu, kas atbilst augstajam eiro inflācijas līmenim 2022. gadā.

- 4.2.7. Skaidras naudas darījumu puses saskaņā ar Igaunijas CTR lielākoties ir fiziskas personas (privātpersonas ir darījumu puses 63% CTR) un galvenokārt Igaunijas rezidenti (16% CTR no 2019. līdz 2022. gadam ir iekļautas fiziskas un/vai juridiskas personas, kas nav rezidenti). Sešas visbiežāk sastopamās Igaunijas CTR nerezidentu jurisdikcijas ir šādas: Krievija, Somija, Latvija, Polija, Ukraina un Lietuva. Latvijas juridiskās personas galvenokārt figurē Igaunijas MPS un valūtas maiņas punktu ziņojumos, savukārt Latvijas fiziskās personas galvenokārt minētas no kazino un dārgmetālu tirgotājiem saņemtajos CTR. Kopumā, salīdzinot ar iepriekšējo desmitgadi, Latvijas uzņēmumu klātbūtne Igaunijas ziņojumos par skaidras naudas darījumiem un Igaunijas FID skaidras naudas lietās ir ievērojami samazinājusies. Attiecībā uz Lietuvu Igaunijas CTR galvenokārt minētas juridiskās personas, biežāk – MPS, tirgotāju un grāmatvežu ziņojumos.

4.3. Ziņošana Latvijā

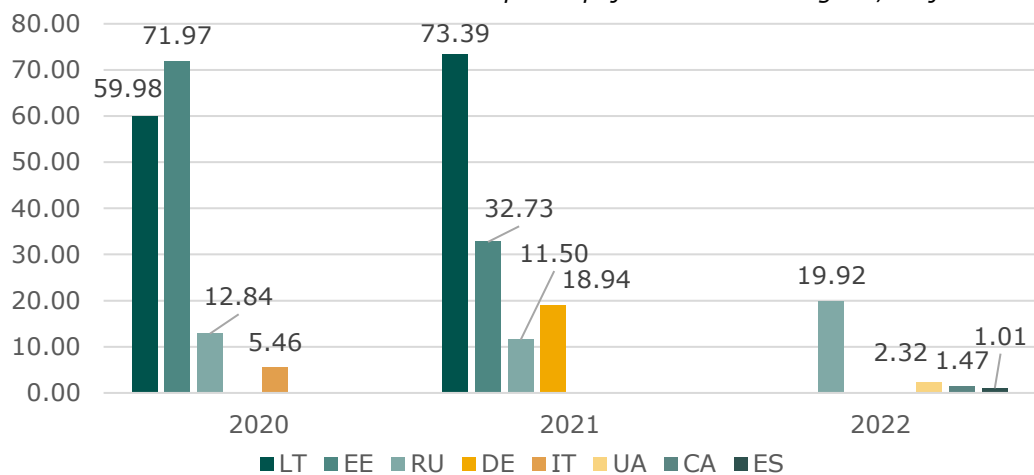
- 4.3.1. Galvenais ar skaidru naudu saistīto pārskatu avots Latvijā ir CTR. Līdzīgi kā Igaunijā, arī Latvijā ar skaidru naudu saistīto ziņojumu skaits pēdējos gados ir ievērojami pieaudzis gan to skaita, gan absolūtās vērtības ziņā. Tomēr tas lielā mērā ir saistīts ar CTR prasību ieviešanu 2019. gadā. CTR ir arī riska ziņā neitrāli, un tie nav tieša norāde uz izmaiņām skaidras naudas izmantošanā nelikumīgiem mērķiem. Tomēr izmaiņas CTR tendencēs 2020.-2022. gadā liecina par lielu skaidras naudas apriti valsts iekšienē.
- 4.3.2. Lielākā daļa CTR pēc skaita un vērtības saņemti no kredītiestādēm. Tie ir darījumi, ko pārsvarā veic fiziskas personas, tostarp noguldījumi un naudas izņemšana 7 000 eiro vai lielākā apmērā. Otrais un trešais lielākais CTR skaits ir saņemts no loteriju un azartspēļu organizatoriem un valūtas maiņas punktiem (ar skaidras naudas darījumu ziņošanas sliekšni attiecīgi 2 000 un 5 000 eiro), kur ceļošanas ierobežojumu ietekme parāda ievērojamu skaidras naudas operāciju samazināšanos 2021. gadā. Noteikti nefinansiāli uzņēmumi, profesiju pārstāvji un likuma subjekti, kuriem nav ziņošanas pienākuma, ir iesnieguši salīdzinoši nenozīmīgu CTR skaitu. Tomēr dati no CTR apkopošanas arī akcentē, ka iekšzemes ekonomikā ir stabils skaidrās naudas izmantošanas līmenis, ko netraucē ne ceļošanas ierobežojumi, ne Krievijas karš pret Ukrainu 2022. gadā (skatīt 17. attēlu).

17. attēls. Kumulatīvā CTR vērtība no dažādām Latvijā iesaistītajām juridiskajām personām, miljoni eiro

- 4.3.3. Lielākā daļa CTR Latvijā ir saistīti ar vietējiem avotiem. Tomēr 2020. un 2021. gadā Lietuvas un Igaunijas fiziskās un juridiskās personas bija otrs lielākais CTR avots. Šis skaits 2022. gadā ievērojami samazinājās, kas, visticamākais, ir saistīts ar ceļošanas ierobežojumu atcelšanu, kas ļāva pārrobežu mazumtirdzniecības līdzekļiem plūst citur. Tas izskaidro arī Krievijas izcelsmes CTR skaita pieaugumu (skatīt 18. attēlu).

18. attēls. Piecas visbiežāk Latvijā sastopamās CTR avota ārvalstis pēc kopējās CTR vērtības gadā, miljoni eiro

- 4.3.4. Otrs sniegtās informācijas avots par skaidras naudas tendencēm izriet no STR. Iesniedzot STR, ar skaidru naudu saistītie vektori STR ir norādīti kā konkrēta ar skaidru naudu saistīta tipoloģija. Dažu aizvadīto gadu laikā Latvijā ir pieaudzis ar skaidras naudas tipoloģiju saistīto STR skaits. Gandrīz katrā desmitajā no visiem STR ziņojumiem kā aizdomīgs faktors ir minēta skaidra nauda. Divas trešdaļas šādu STR saņemti no kredītiestādēm un gandrīz trešdaļa saņemta no naudas pārvedumu pakalpojumu un maksājumu iestādēm.
- 4.3.5. STR dinamika saskan ar novērtējuma periodā saņemto CTR skaitu. No 2021. gada ievērojami samazinās STR skaits, īpaši attiecībā uz fiziskām personām no Krievijas. Kopš 2022. gada ir ievērojami audzis to STR skaits, kas saistīti ar fiziskām personām no Ukrainas. Tomēr aptuveni puse no STR ir saistīti ar fiziskām personām no Krievijas, Igaunijas un Lietuvas. STR tendences juridisko personu vidū liecina par ciešākām saiknēm starp Baltijas valstīm, jo visvairāk norādīto juridisko personu ir no Lietuvas un Igaunijas. Tomēr pieaug Zviedrijas un Lielbritānijas juridisko personu skaits. Visās STR ir vērojams arī būtisks Lietuvas banku kontu skaita pieaugums, kas visbiežāk ir saistīti ar Lietuvas finanšu tehnoloģiju nozares uzņēmumiem. Vairāk nekā 90% STR ar skaidras naudas indikatoriem norāda uz izvairīšanos no nodokļu maksāšanas kā iespējamu predikatīvu noziedzumu.

4.4. Ziņošana Lietuvā

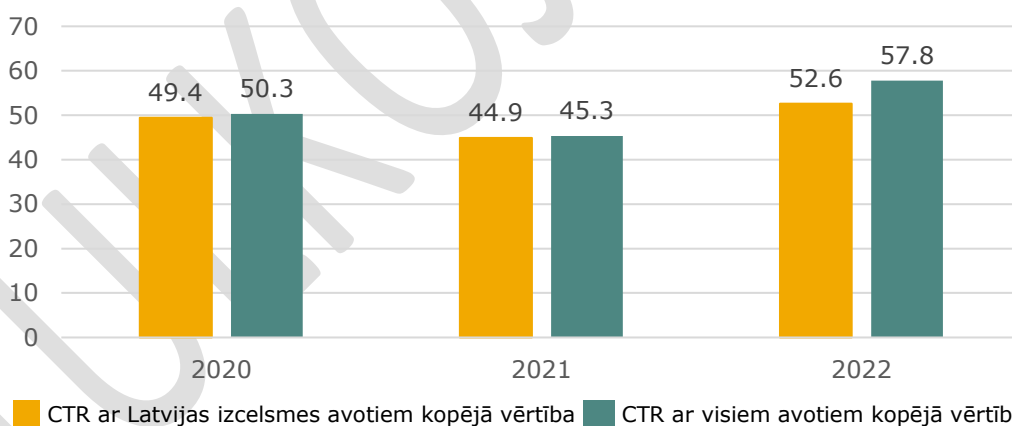
- 4.4.1. Vēl pirms dažiem gadiem Lietuvā CTR kopumā bija reti sastopami, īpaši saistībā ar juridiskām personām. Tomēr pēdējos gados strauji audzis kopējais CTR skaits, kas galvenokārt saistīts ar naudas izņemšanu, izmantojot kontus Lietuvas finanšu iestādēs, kas sniedz pakalpojumus pārējai ES un ārpus tās, piemēram, Revolut. 2021. gadā kopējais saņemto CTR skaits bija 1,248 miljoni, kas 2022. gadā pieauga līdz 1,38 miljoniem.
- 4.4.2. Tāpat STR skaits no 45 709 ziņojumiem 2021. gadā ir palielinājies līdz 99 911 ziņojumiem 2022. gadā. Parasti STR tiek sniegti saistībā ar skaidru naudu un vismaz vienu papildu aizdomīgu faktoru. Parastā tipoloģija attiecas uz uzņēmuma līdzekļu piesavināšanos, ko bankomātos izņem uzņēmuma direktors, vai nepamatoti lielu skaidras naudas summu iemaksu bankas kontos, izmantojot bankomātus, ja nav iespējams noteikt līdzekļu avotu. Tāpat bija vērojama tendence, ka STR ziņojumi tika

sniegti, ja fiziska persona saņēma pārskaitījumu no dažādiem avotiem, pēc tam tos steidzīgi izņemot skaidrā naudā.

4.5. Valūtas maiņas gadījumu izpēte

- 4.5.1. Šajā nodaļā analizētas no valūtas maiņas punktiem saņemtajos CTR norādītās tendences Baltijas valstīs. Valūtas maiņa ir viena no nozarēm ar augstāko skaidras naudas aprites intensitāti. Ņemot vērā sniegto pakalpojumu raksturu, tā ir arī pakļauta ar skaidru naudu saistītiem NILLTPF riskiem.³⁹ Tā ļauj veidot īstermiņa attiecības ar klientiem, parasti ar zemāku pārbaudes līmeni, un strādā tieši ar skaidru naudu. To var izmantot visos nelegāli iegūtu līdzekļu legalizācijas procesa posmos. Valūtas maiņas uzņēmumi ir jutīgi pret tādām noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas metodēm kā strukturēšana, īpaši noziedzīgām organizācijām, kas patieso labuma guvēju slēpšanas nolūkā izmanto fiktīvus darbiniekus, mūļus un strukturētus darījumus.⁴⁰ Ja vien valūtas maiņas uzņēmumi nepamanīs aizdomīgu darbību tendenci, maz ticams, ka tie sasaistīs kopā darījumus, kas nepārsniedz prasīto ziņošanas sliekšni.
- 4.5.2. Baltijas valstīs valūtas maiņas darījumi ir joma, kurā pastāv paaugstināts pārrobežu NILLTPF risks. Šo trīs valstu fiziskais tuvums nodrošina netraucētu piekļuvi valūtas maiņas tīkliem ar dažādiem CTR sliekšņa noteikumiem. Tas palielina risku, ka noziedzīgās organizācijas varētu veikt mērķētu strukturēšanu vai izmantot citus NILLTPFN tipoloģiju veidus. Latvijā novērtējuma periodā lielākā daļa CTR no valūtas maiņas darījumiem attiecās uz Latvijas valstspiederīgajiem vai Latvijā reģistrētiem uzņēmumiem. Igaunijā tendence ir līdzīga: Igaunijas valūtas maiņas uzņēmumos klientu vidū ir ļoti maz nerezidentu. Latvijas valūtas maiņas punkts dažkārt veic naudas pārskaitījumu darījumus ar Igaunijas filiāli.

19. attēls. No Latvijas valūtas maiņas uzņēmumiem saņemto CTR ar Latvijas izcelsmes avotiem kopējās vērtības salīdzinājums ar visiem avotiem, miljoni eiro

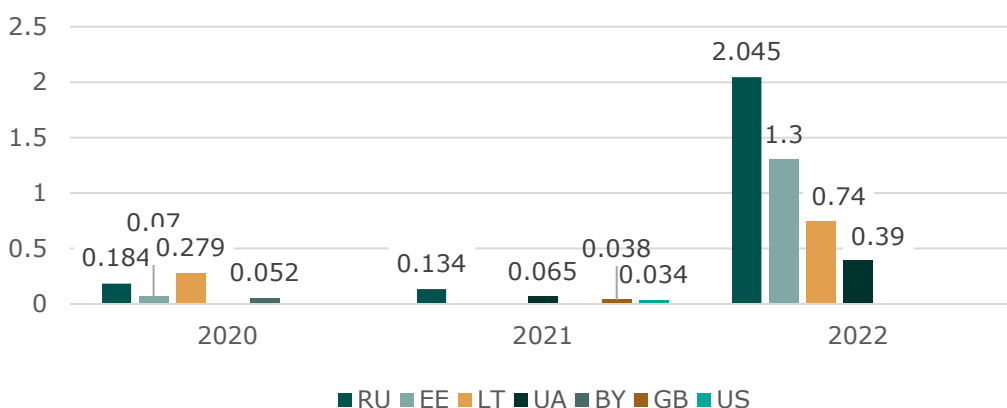

- 4.5.3. Latvijā CTR struktūrā ir skaidrs dalījums starp Baltijas valstīm un citām valstīm. Baltijas valstu izcelsmes CTR struktūra atšķiras no citu ES valstu vai trešo valstu CTR struktūras. Aptuveni puse no vietējiem CTR ir saņemti no juridiskām personām, īpaši no daudziem mazumtirdzniecības pakalpojumu sniedzējiem ar augstu skaidras naudas aprites intensitāti. Lai gan no Igaunijas un Lietuvas saņemto CTR skaits ir ievērojami mazāks, arī tajos lielākoties iesaistītas juridiskas personas, īpaši citu Lietuvas valūtas maiņas uzņēmumu tīkls. Savukārt no Krievijas vai Baltkrievijas saņemtie CTR gandrīz visos gadījumos attiecas uz juridiskām personām.

³⁹ Nelegāli iegūtu līdzekļu un terorisma un proliferācijas finansēšanas (NILLTPF) un sankciju risku novērtējums valūtas maiņas skaidras naudas sektorā. Pieejams: <https://datnes.latvijasbanka.lv/uzraudziba/AML-rokasgramata-latvijas-banka.pdf>

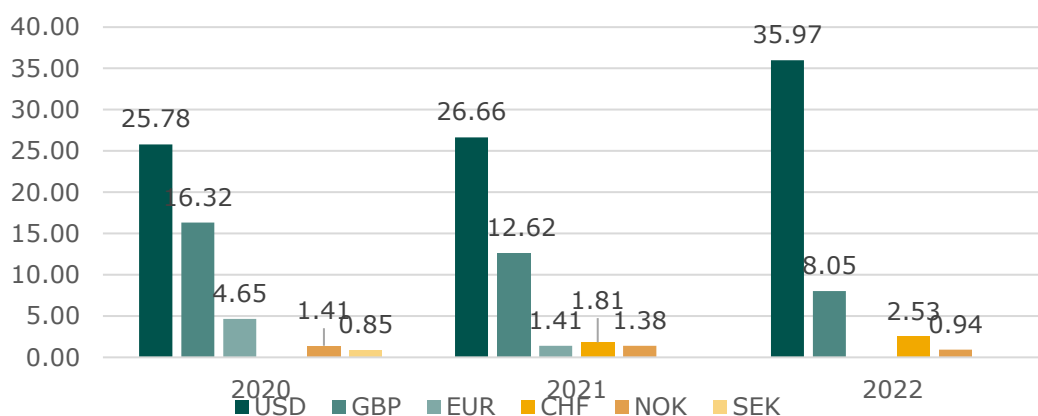
⁴⁰ FATF, Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšana, izmantojot naudas pārveidumu un valūtas maiņas pakalpojumu sniedzējus, pieejams: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Methodsandtrends/Moneylaunderingthroughmoneyremittanceandcurrencyexchangeproviders.html>

20. attēls. Piecas visbiežāk sastopamās Latvijas valūtas maiņas pakalpojumu sniedzēju iesniegto CTR izcelsmes vietas pēc kopējās summas gadā, miljoni eiro

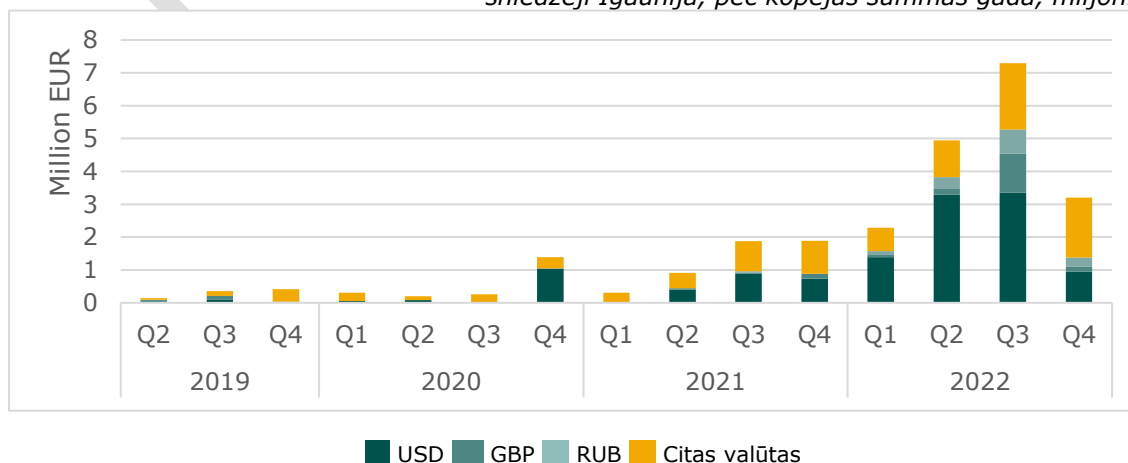

4.5.4. Dažu aizvadīto gadu laikā ir mainījusies arī visbiežāk apmaināmā valūta. Gan Latvijā, gan Igaunijā ir ievērojami pieaudzis izmainītais apjoms ASV dolāram, salīdzinot ar citām valūtām. Daļēji tas ir skaidrojams ar likvidākas ASV dolāru valūtas iepilūšanu pēc Covid-19 ierobežojumu atcelšanas. Vienlaikus Latvijas valūtas maiņas tirgus kopējais apgrozījums laikā no 2018. līdz 2021. gadam ir samazinājies par gandrīz 60%, aktīvo valūtas maiņas pakalpojumu sniedzēju skaitam no 38 samazinoties līdz 18 2022. gadā.

21. attēls. Piecas visbiežāk mainītās valūtas pēc valūtas maiņas pakalpojumu sniedzēju iesniegtajiem CTR Latvijā pēc kopējās summas gadā, 2020-2022, miljoni eiro

22. attēls. Trīs visbiežāk mainītās valūtas, ko iesnieguši valūtas maiņas pakalpojumu sniedzēji Igaunijā, pēc kopējās summas gadā, miljoni eiro

- 4.5.5. Lai gan lielākā daļa valūtas maiņas darījumu CTR Baltijā ir vietējas izcelsmes, tas var liecināt par veikto pārrobežu skaidras naudas apgrozījuma apjomu. Lielākā daļa CTR un STR Latvijas valūtas maiņas sektorā tiek saņemti no viena subjekta, savukārt pārējo 60% tirgus dalībnieku (pēc apgrozījuma) ziņojumi ir nenozīmīgi. Noteikti valūtas maiņas uzņēmumi, kas nav iesnieguši gandrīz nevienu STR vai CTR, kā arī koncentrēšanās uz konkrētām valūtām, kas nav samērojama ar tūristu skaitu no attiecīgajām valstīm vai deklarēto apjomu ar skaidru naudu, var liecināt par mērķtiecīgu mēģinājumu nepārsniegt ziņošanas sliekšņus. Par iespējamu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu liecina arī tas, ka parasti vairāk nekā 90% tirgū veikto valūtas maiņas darījumu veikti anonīmi, nesasniedzot klienta identifikācijas sliekšni.
- 4.5.6. Ja saņemtos CTR var uzskatīt par norādi uz plašāku valūtas maiņas darbību, juridisko un fizisko personu sadalījums var liecināt par izsmalcinātākām un strukturētākām NILLTPF darbībām, kas notiek starp trim Baltijas valstīm. Lai gan lielākā daļa darbību, visticamākais, ir likumīgas, piemērojamās tipoloģijas tiktu izmantotas, lai nodrošinātu, ka netiek pārsniegti noteiktie sliekšņi.

5. Nelikumīgas skaidras naudas tendences

- 5.1.1. Skaidra nauda ir neatņemama Baltijas un pasaules ekonomikas sastāvdaļa, taču tā ir arī būtisks noziedzīgas darbības aspekts. Tādējādi skaidras naudas plūsmai virzienā uz un no Baltijas valstu tirgiem iespējams atbilst noziedzības līmenim attiecīgajās jurisdikcijās. Nelegālās skaidras naudas izmantošanas tendences valstu līmenī var atšķirties atkarībā no tām piemērotajiem riska profiliem.
- 5.1.2. Šajā nodaļā ziņojumu sniegšana par skaidru naudu un citas tendences ir saskaņotas ar Baltijas valstu vispārējo pakļautību riskam un šo valstu profiliem. Lielā ēnu ekonomika Baltijas valstīs veicina noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju, īpaši ar mērķi izvairīties no nodokļu maksāšanas. Tomēr Baltijas valstīs, iespējams, pastāv arī izsmalcinātākas noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas struktūras, kas noziedzīgi iegūtu naudu legalizē, izmantojot sarežģītākas shēmas, kas saistītas ar nekustamā īpašuma pirkšanu, transportlīdzekļu tirdzniecību vai citām metodēm.

5.2. Skaidras naudas tendences Igaunijā

- 5.2.1. Igaunijas tiesībsargāšanas iestāžu dati par skaidras naudas konfiscēšanu zināmā mērā atspoguļo skaidras naudas lomu noziedzīgajās darbībās, kā arī skaidras naudas ietilpīgākus noziegumu veidus. Saskaņā ar Igaunijas policijas un robezsardzes pārvaldes datiem par pēdējiem pieciem gadiem izņemtā skaidrā nauda (3,08 miljoni eiro) veidoja 6% no kopējās konfiscētās līdzekļu vērtības. Skaidras naudas īpatsvars bija lielāks noziegumos, kas paši par sevi rada nelikumīgus ienākumus un tādējādi – skaidru naudu: ar narkotikām saistītie noziegumi (24% no skaidrā naudā konfiscētajiem aktīviem), noziedzīgi iegūtu līdzekļu uzglabāšana un realizācija (skaidrā naudā konfiscēti 20%), korupcija (skaidrā naudā konfiscēti 9%) un organizētā noziedzība (skaidrā naudā konfiscēti 7%). Absolūtās vērtības izteiksmē lielākās konfiscētās summas bija saistītas ar narkotiku kontrabandu (1,6 miljoni eiro) un organizēto noziedzību (0,39 miljoni eiro). Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un krāpšanas krimināllietās, kurās konfiscēti visvairāk līdzekļu, skaidras naudas īpatsvars konfiscēto līdzekļu kopējā vērtībā bija ļoti neliels (1% noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas lietās un 3% krāpšanas lietās).
- 5.2.2. Saskaņā ar Igaunijas Nodokļu un muitas pārvaldes datiem skaidras naudas loma kriminālizmeklēšanās ir bijusi salīdzinoši lielāka. Laikā no 2018. gada janvāra līdz 2022. gada septembrim Igaunijas nodokļu iestāde konfiscēja 1,54 miljonus eiro skaidrā naudā. Vidēji konfiscētās skaidrās naudas summa veidoja 15% no kopējās konfiscēto līdzekļu summas. Ar narkotikām saistītās lietās 99% konfiscēto līdzekļu bija skaidrā naudā. Tomēr kopumā lielākās skaidras naudas summas (0,84 miljoni eiro) tika konfiscētas muitas lietās (nelikumīga alkohola, tabakas izstrādājumu un šķidrā kurināmā aprīte). Nodokļu noziegumu lietās konfiscētās skaidrās naudas daļa ir aptuveni 5% (0,46 miljoni eiro).
- 5.2.3. Narkotiku tirgotāji skaidru naudu galvenokārt izmanto ikdienas izdevumu segšanai. Dažos gadījumos noziedznieki paši nav saņēmuši skaidras naudas maksājumus, bet tie iemaksāti trešās personas kontā un pēc tam pārskaitīti uz noziedznieka ārvalstu maksājumu kontu. Visbiežāk šādi konti ir atvērti finanšu tehnoloģiju iestādēs - N26, Revolut vai Paysera. Turpmākie pārskaitījumi bieži tiek veikti no maksājumu kontiem uz kriptovalūtas biržām. Virtuālās valūtas galvenokārt tiek iegādātas, izmantojot Binance, Bitpanda un Coinbase platformas, bet Igaunijā esošie kriptovalūtu bankomāti šim nolūkam tiek izmantoti reti.
- 5.2.4. Nodokļu noziegumu gadījumos Igaunijas uzņēmumi parasti izmanto skaidru naudu, lai izmaksātu aplokšņu algas, kā arī lai samaksātu par uzņēmuma saimnieciskajai darbībai nepieciešamajām precēm vai pakalpojumiem. Ar akcīzes precēm saistītajos noziegumos skaidra nauda tiek izmantota, lai iegādātos jaunas nelegālas preces. Individuāli nodokļu pārkāpēji skaidru naudu izmanto arī ikdienas dzīves izdevumu segšanai.
- 5.2.5. Igaunijas FID lietu analītiķi, kā arī Igaunijas finanšu un ekonomisko noziegumu izmeklētāji jau vairākus gadus ir norādījuši, ka noziedznieki ir pārcēlušies savus kontus

no vietējām kredītiestādēm pie starptautiskiem MPS, īpaši – Lietuvā reģistrētajiem. Igaunijas Nodokļu un muitas pārvaldes eksperti apraksta, ka nodokļu jomas noziedznieki Igaunijas vai ārvalstu uzņēmumu vārdā atver maksājumu kontus pie pārrobežu maksājumu pakalpojumu sniedzējiem, papildina kontus ar pārskaitījumiem, kas tiek izkļiedēti laika gaitā starp vairākām kompānijām, un pēc tam izņem pārskaitītos līdzekļus, izmantojot ārvalstu vai Igaunijas bankomātus vai naudas pārvedumu pakalpojumus, ko parasti sniedz Igaunijas maksājumu aģenti. Tāda pati tendence ir atspoguļota XBD un XBR, ko FID saņem no citām ES dalībvalstīm, kā arī jaunākajos Igaunijas centrālās bankas statistikas datos: 2022. gadā skaidras naudas izņemšana Igaunijas bankomātos ar Lietuvā izdotām kartēm veidoja ceturto daļu no visām izņemtās skaidrās naudas summām Igaunijā, izmantojot ārvalstu kartes.

- 5.2.6. Igaunijā naudas mūļi bieži tiek izmantoti arī nolūkā legalizēt no noziedzīgām shēmām un krāpšanas darījumiem iegūtos līdzekļus. Dažkārt naudas mūļi tiek izmantoti arī saistībā ar nodokļu noziegumiem. Daži organizētās noziedzības grupējumi sniedz skaidras naudas pārvēršanas pakalpojumu "pārskaitījumā uz bankas kontu", kad noziedznieks saņem naudu atpakaļ kā pārskaitījumu no ārvalstu uzņēmuma, pamatojoties uz fiktīvu rēķinu. Ir novēroti arī pretēji gadījumi, kad nauda, pamatojoties uz rēķiniem, tiek pārskaitīta uz ārvalstu uzņēmumu kontiem (piemēram, Vācijā, Latvijā) un no turienes nauda tiek fiziski nogādāta atpakaļ Igaunijā.
- 5.2.7. Spēcīgu pārrobežu naudas pārvedumu pieaugumu, kas vērojams kopš 2020. gada 3. ceturkšņa, īpaši ienākošajā virzienā, ietekmēja ceļošanas ierobežojumi Covid-19 laikā; kopš 2022. gada liels naudas līdzekļu pieplūdums ir saistīts ar Ukrainas bēgļu ierašanos Igaunijā. Tomēr Igaunijas FID saņemtie ar skaidru naudu saistītie ziņojumi liecina, ka lielākos skaidras naudas darījumu apjomus ir veikuši nevis starptautiskie naudas pārvedumu pakalpojumu sniedzēji (MoneyGram un Western Union), bet gan neliels skaits Igaunijas maksājumu aģentu, kuru galvenā darbības joma ir valūtas maiņa. Maksājumu aģenti galvenokārt pirmie ziņo par neparastiem darījumiem vai darbībām, jo pārskaitītās summas parasti nepārsniedz Igaunijas CTR sliekšni, savukārt Igaunijas naudas pārvedumu maksājumu aģenti vai e-naudas pakalpojumu sniedzēji pārsvarā iesniedz CTR. Maksājumu aģentu sniegtais ar skaidru naudu saistītais maksājumu pakalpojums būtībā ir naudas līdzekļu pārskaitīšana no klienta ārzemju konta Igaunijas maksājumu aģentam, kurš izsniedz klientam attiecīgo summu skaidrā naudā. Šie naudas izņemšanas gadījumi, iespējams, liecina par naudas atmazgāšanu saistībā ar nodokļiem. Lielākajā daļā šādu darījumu no 2021. līdz 2022. gadam ārvalstu konti, no kuriem nauda tika pārskaitīta uz Igauniju, atradās Lietuvas jurisdikcijā.
- 5.2.8. Aizvadīto piecu gadu laikā Igaunijas FID ir konstatējis arvien vairāk mēģinājumu integrēt noziedzīgi iegūtus līdzekļus Igaunijas nekustamajā īpašumā. Starp nefinanšu iestādēm un likumam atbilstošām profesijām. FID divas trešdaļas no visiem ar skaidru naudu saistītajiem ziņojumiem saņem no notāriem. Vairāk nekā 90% no visiem notāru ziņojumiem par skaidras naudas darījumiem attiecas uz nekustamā īpašuma pirkšanu un pārdošanu, kur parasti daļa no pārdošanas summas ir samaksāta skaidrā naudā; 4% notāru ziņojumos ir minēta uzņēmumu kapitāldaļu iegāde par skaidru naudu. Uz aizdomām balstītos notāru ziņojumos visbiežāk aprakstīta nekustamā īpašuma objektu pārdošana par cenu, kas mazāka par to tirgus vērtību. Notāri diezgan bieži atzīmē arī iespējami fiktīvus nekustamā īpašuma pirkumus, kā arī fiktīvu personu izmantošanu notariālā darījumā.
- 5.2.9. Salīdzinot ar 2019. un 2020. gadu, Igaunijas FID ir novērojusi, ka 2021.—2022. gadā ir palielinājies ar skaidru naudu saistīto ziņojumu skaits no lielas vērtības preču tirgotājiem, īpaši automašīnu tirgotājiem un investīciju zelta pārdevējiem. Viens no galvenajiem šīs tendences iemesliem, iespējams, ir straujais inflācijas līmeņa kāpums Igaunijā. Lielākā daļa lielas vērtības preču pircēju par skaidru naudu ir Igaunijas iedzīvotāji. Tomēr Igaunijā nerezidentu investīciju zeltu pircēju sarakstā Latvijas privātpersonas seko krieviem, ieņemot otro vietu. Neliels skaits Lietuvas automobiļu tirdzniecības uzņēmumu ir veikuši skaidras naudas darījumus Igaunijā.

Piesavinātas Lībijas banknotes Igaunijā

Kopš 2018. gada beigām Eiropā sāka izplatīties augstas nominālvērtības eiro banknotes ar notekūdeņu radītiem bojājumiem, kas, iespējams, ir no Lībijas Centrālās bankas filiāles, no kuras Lībijas pilsoņu kara laikā 2017. gadā tika piesavināti aptuveni 160 miljoni eiro skaidrā naudā. Tiek lēsts, ka puse no banknotēm bija tik ļoti bojātas, ka tās tika pārdotas Turcijas noziedzīgajām organizācijām par summu, kas mazāka par to nominālvērtību. Igaunijas FID ir konstatējis, ka 500, 200 un 100 eiro banknotes ar ūdens radītiem bojājumiem un "Lībijas naudai" raksturīgiem banknošu sērijas numuriem Igaunijā vismaz divos piegājienos ievestas 2019. un 2022. gadā. FID cieši sadarbojās ar Igaunijas Centrālo banku, kas sniedza nepieciešamās zināšanas, lai noteiktu bojāto banknošu izcelsmi. Igaunijas finanšu sistēmā atklātās "Lībijas" banknotes acīmredzot ievestas no Turcijas, bet vismaz daļa skaidras naudas organizēti nogādāta Igaunijā caur Krieviju. Igaunijas privātpersonas tika izmantotas kā kurjeri, lai pārvestu banknotes pāri Krievijas un Igaunijas robežai, un to apjoms bija mazāks par ES skaidras naudas deklarēšanas sliekšni.

Igaunijas FID ir ierobežojis rīcību ar vairākām "Lībijas" banknotēm, ko Igaunijas privātpersonas nogādājušas Igaunijas Centrālajā bankā, lai tās apmainītu pret nebojātām banknotēm. FID kontroles procedūras laikā arī konstatēja, ka dažas personas izmantoja Igaunijas bankomātus, lai veiktu iemaksas ar bojātām 200 un 100 eiro banknotēm un nekavējoties izņemtu iemaksas 50 eiro banknotēs, kas liecina par apzinātiem centieniem bojātās banknotes apmainīt pret banknotēm bez redzamiem bojājumiem.

5.3. Skaidras naudas tendences Latvijā

- 5.3.1. Latvijā ir salīdzinoši liela ēnu ekonomika, kas tiek lēsta 19,9–25,5% apmērā no valsts IKP.⁴¹ Ēnu ekonomika ir sadalīta četrās lielākajās nozarēs (no lielākās līdz mazākajai): būvniecība (28,7%), vairumtirdzniecība (25,3%), pakalpojumi (24,9%) un mazumtirdzniecība (23,9%). Skaidras naudas izmantošana šajās nozarēs joprojām ir izplatīta, īpaši aplokšņu algu veidā, kas ir nedeklarēti darbinieku atalgojuma maksājumi skaidrā naudā. Lai gan liela daļa ēnu ekonomikas tiek uzskatīta par legālu saimniecisko darbību, kas tiek īstenota nelegāli, ēnu ekonomika ietver arī noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas darbības.
- 5.3.2. Tādējādi ievērojama daļa noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas darbību notiek nodokļu noziegumu veidā, kad fiziskas vai juridiskas personas nedeklarē savus ienākumus. Tas nodrošina iespēju profesionāliem nelegāli iegūtu līdzekļu legalizētājiem un organizātiem noziedzīgiem grupējumiem tieši izvietot, slāņot un integrēt nelegālie iegūtos līdzekļus legālajā ekonomikā, saņemot pakalpojumus vai preces. Neraugoties uz to, ka darījumi skaidrā naudā nekustamā īpašuma nozarē nav atļauti, pastāv tendence daļu no nekustamā īpašuma pirkuma cenas maksāt skaidrā naudā tieši pārdevējam, lai izvairītos no kapitāla pieauguma nodokļa maksāšanas. Darījuma vērtība tiek reģistrēta zemesgrāmatā par summu, kas ir mazāka par tirgus vērtību. Šajā tipoloģijā pēc īpašuma iegādes noziedznieki var izmantot īpašumu dažādiem mērķiem, tostarp maksāt skaidru naudu, lai īpašumu atjaunotu un pārdotu tālāk par lielāku vērtību, vai aizdot naudu saistītajam partnerim, kurš ar juridisku dokumentāciju apmaksā "hipotēku".
- 5.3.3. Līdzīga tipoloģija ir arī transportlīdzekļu pārdošanā, kad fiziskas un juridiskas personas iegādājas transportlīdzekļus par cenu, kas ir ievērojami zemāka par to tirgus vērtību (dažkārt cena var būt pat trīs reizes mazāka), lai izvairītos no nodokļu un ziņošanas sloga. Transportlīdzekļi var uzskatīt par likvidu aktīvu, ko var likumīgi pārdot Latvijā vai pārvietot uz citu valsti.
- 5.3.4. Latvijas tiesībsargāšanas iestādes ir uzsvērušas, ka Baltijas valstu ģeogrāfiskais tuvums un vēsturiskās saites, iespējams, veicina nelikumīgas skaidras naudas

⁴¹ Latvijas Republikas Finanšu ministrija. Ēnu ekonomikas ierobežošanas plāns. Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/enu-ekonomikas-ierobezosanas-plans>

pārrobežu izmantošanu. Aizvien vairāk skaidras naudas iemaksām un izņemšanai tiek izmantoti Lietuvas un arī Lielbritānijas banku konti. Izmantojot sarežģītas pārrobežu juridiskās struktūras, piemēram, čaulas kompānijas vai fiktīvus līgumus, naudu var legalizēt starp Baltijas jurisdikcijām. Nepieciešamības gadījumā skaidru naudu var izņemt un viegli pārvietot pa Baltijas valstīm, izmantojot sauszemes vai gaisa transportu.

- 5.3.5. Organizētās noziedzības tīkli, kas izmanto skaidru naudu starp Baltijas valstīm, var būt ļoti attīstīti. Tiesībaizsardzības iestādes ir norādījušas, ka noziedznieki naudas un citu ienākumu legalizēšanai izmanto aizvien vairāk pakalpojumu nozaru – no vairumtirdzniecības līdz transportam un loģistikai, būvniecībai, atkritumu apsaimniekošanai un citām nozarēm. Aizvien biežāk izmantotās fiktīvās personas ir profesionāli indivīdi, kas apzinās, ka tiek veikta noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšana, un viņus izmanto profesionāli nelegāli iegūtu līdzekļu legalizētāji.

Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas tipoloģija nekustamajā īpašumā Latvijā

2022. gada februārī tiesa pieņēma lēmumu par dzīvokli Latvijā, atzīstot to par noziedzīgi iegūtu un to konfiscējot. Lēmums par konfiskāciju bez notiesājoša sprieduma tika pieņemts pamatojoties uz izmeklēšanu, kurā atklājās, ka dzīvoklis nav iegādāts personiskai lietošanai. Tā vietā bija paredzēts atmazgāt noziedzīgi iegūtos līdzekļus, pārvēršot tos citās vērtībās. Tas tika darīts, izveidojot čaulas kompānijas augsta riska jurisdikcijās, kas nodrošināja sākotnējos līdzekļus dzīvokļa iegādei, pamatojoties uz hipotekāro aizdevumu. Drīz pēc darījuma fiktīvie uzņēmumi tika likvidēti.

Dzīvoklis tika izīrēts Krievijas pilsoņiem, kuri maksāja skaidrā naudā. Izmeklēšanas un tiesas sēžu laikā tika konstatētas dažādas pretrunas attiecībā uz Krievijas īrnieku skaidras naudas izcelsmi, kas liecināja, ka skaidra nauda īres maksājumiem varētu būt saņemta no tiem pašiem faktiskajiem īpašniekiem, kuri sākotnēji iegādājās dzīvokli un kuri pēc tam šo naudu izmantoja hipotekārā kredīta atmaksai.

5.4. Skaidras naudas tendences Lietuvā

- 5.4.1. Lietuvā viena no raksturīgākajām nelegāli iegūtu līdzekļu tipoloģijām ir fiktīvu vai čaulas uzņēmumu izmantošana, lai strukturētu nelegāli iegūtos līdzekļus starp šiem uzņēmumiem un to bankas kontiem, pēc tam šo skaidro naudu nekavējoties izņemt bankomātā. Šādi uzņēmumi parasti ir nesen dibināti vai to akcionāri ir nesen mainījušies. Lielākoties tiem nav darbinieku vai tiek nodarbināts neliels cilvēku skaits – bieži vien vienīgais oficiālais darbinieks ir uzņēmuma juridiskais vadītājs. Jāatzīmē, ka šie fiktīvie uzņēmumi nesniedz nekāda veida likumā noteikto informāciju Lietuvas nodokļu administrācijai, kā arī neatjauno nekāda veida informāciju.
- 5.4.2. Šādi uzņēmumi nemaksā nodokļus un tiem nav reāla biroja – oficiāli uzņēmuma biroja adrese ir pastkastītes adrese, uz kuru tiek saņemta korespondence, bet reāla darbība šajā vietā netiek veikta. Uz bankas kontiem pārskaitītie līdzekļi tiek nekavējoties izņemti skaidrā naudā vai pārskaitīti citiem noziedzīgajā ķēdē iesaistītiem uzņēmumiem. Saņēmēji bieži vien iesaistās nekonkretizētās darbībās, piemēram, konsultācijās, starpniecībā, IT pakalpojumu sniegšanā u.c.
- 5.4.3. Skaidra nauda tiek izmantota arī dažādos krāpšanas gadījumos. Lai manipulētu ar cilvēkiem un izkrāptu viņu naudu, tiek izmantotas dažādas psiholoģiskās krāpniecības metodes. Piemēram, romantiskā krāpšana, kad domājot, ka tiek sniegta palīdzība partnerim, cilvēks bieži vien atdod savus ietaupījumus, pārvērš skaidrā naudā visus pieejamos ieguldījumus (noguldījumus, pensiju uzkrājumu fondus u.c.) un ņem aizdevumus. Līdzīgi arī ieguldījumu krāpnieki izliekas par brokeriem vai izmanto citas psiholoģiskās krāpniecības metodes, lai izkrāptu no privātpersonām viņu naudu. Šī tipoloģija ir īpaši raksturīga virtuālo aktīvu gadījumā. Kad krāpšana ir pabeigta, noziedznieks mēģina saņemt naudu, izmantojot iepriekš minēto strukturēšanu.

Secinājumi

- 5.4.4. Šā novērtējuma mērķis bija analizēt legālās un nelegālās skaidras naudas apriti starp Baltijas valstīm – Igauniju, Latviju un Lietuvu – laika posmā no 2019. līdz 2022. gadam. Novērtējumā tika izmantota analītiska pieeja, kurā apvienoti dati par centrālās bankas makro-līmeņa emisiju, muitas skaidras naudas deklarāciju un Baltijas FID saņemtie NILLTPFN atbildīgo likuma subjektu ziņojumu dati. Novērtējumā konstatēts, ka, lai gan vispārējā pakļautība riskam trim Baltijas valstīm ir līdzīga, skaidras naudas plūsma būtiski atšķiras.
- 5.4.5. Ir pazīmes, ka skaidra nauda ieplūst Latvijā, īpaši pirms analizētā perioda, ar tendences maiņu ap 2020. gadu. Savukārt Lietuvas gadījumā vairāki dati liecina par pretējo, analizētajā periodā skaidra nauda izplūst no Lietuvas. Banknošu līmeņa analīze atklāj anomālijas attiecībā uz 100 eiro banknotēm – Igaunija un Latvija ir ieplūdes jurisdikcijas 100 eiro banknotēm (skaidrā nauda no ārvalstīm ieplūst 100 eiro banknotēs), savukārt Lietuva ir aizplūdes jurisdikcija.
- 5.4.6. Muitas dati akcentē, ka Baltijas valstis reti ir izcelsmes valstis skaidras naudas līdzekļiem, kas šķērso to robežu. Līdz Covid-19 krīzes noteiktajiem ierobežojumiem gan Igaunijā, gan Latvijā liela ieplūstošās skaidrās naudas apjoma izcelsmes valsts bija Krievija. Skaidras naudas deklarēšanas tendences liecina, ka atšķirībā no Igaunijas un Lietuvas lielu daļu no Latvijā ievestās skaidrās naudas bija paredzēts atstāt Latvijā. Tomēr naudas plūsmas ievērojami samazinājās pēc ceļošanas ierobežojumu ieviešanas saistībā ar Covid-19 pandēmiju un Krievijas iebrukuma Ukrainā 2022. gada sākumā. Kazahstāna un Baltkrievija joprojām ir galvenie skaidras naudas avoti Lietuvai, bet kopā ar Igauniju un arvien biežāk arī Latviju Apvienotā Karaliste ir lielākā galamērķa valsts. Tas liecina, ka Baltijas valstis tiek izmantotas kā tranzītvalstis.
- 5.4.7. Saglabājas būtiskas atšķirības regulējumā attiecībā uz ziņošanu par darījumiem Finanšu izlūkošanas dienestiem. Šo atšķirību rezultātā ar skaidru naudu saistītā sniedzamā informācija vietējā līmenī ir atšķirīga. Salīdzinot ziņojumus par aizdomīgiem darījumiem, ziņojumus par skaidras naudas sliekšni un cita veida ziņojumus, var secināt, ka pieaug riska pakļautība starp Baltijas valstīm un ka nelikumīga skaidras naudas aprīte starp trim jurisdikcijām var notikt, izmantojot Baltijas valstu noziedzīgos tīklus. Lai gan Covid-19 krīzes un kara pret Ukrainu radītie ierobežojumi ietekmēja Baltijas valstu FID saņemtos ziņojumus, Baltijas valstu savstarpējā ziņošana saglabājās relatīvi stabila.
- 5.4.8. Lielais naudas plūsmas apjoms un ar to saistītā pārskatu sniegšana atbilst vispārējam uz Baltijas valstīm attiecināmajam riskam. Lielā ēnu ekonomika Baltijas valstīs ļauj legalizēt noziedzīgi iegūtus līdzekļus, īpaši izvairīšanās no nodokļu maksāšanas nolūkā. Tomēr Baltijas valstīs var pastāvēt arī izsmalcinātākas noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas struktūras, kas legalizē nelikumīgu skaidru naudu, izmantojot sarežģītākas shēmas, kurās iesaistīti nekustamā īpašuma pirkumi, transportlīdzekļu tirgotāji vai citas metodes.
- 5.4.9. Novērtējumā tika uzsvērti vairāki pieejas virzieni likumīgas un nelikumīgas skaidras naudas aprites analīzei. Daudziem no šiem virzieniem nepieciešama padziļināta un detalizētāka izpēte. Skaidras naudas emisiju datus var novērtēt banku līmenī, lai novērtētu dažādu struktūru pakļautību riskam. Līdzīgi, izmantojot secinājuma metodes, var rūpīgāk novērtēt skaidras naudas ziņojumu datus. Šie un citi faktori būs jāizpēta turpmākajā pētījumā.

Ieteikumi

- 5.4.10. **Jurisdikcijā proaktīva skaidras naudas izmantošanas nelikumīgiem mērķiem novēršana ir atkarīga no tā, vai obligātās struktūras pilda savus ziņošanas pienākumus.**

Ir kritiski nodrošināt, lai atbildīgie subjekti, īpaši tie, kas rīkojas ar skaidru naudu, pildītu savus pienākumus. Pastāvīga sadarbība un saziņa starp regulatīvajām iestādēm un atbildīgajiem subjektiem ir būtiska, lai nodrošinātu efektīvu ar skaidru naudu saistīto darījumu izpildi un uzraudzību, kas ļauj ātri identificēt un mazināt iespējamās nelikumīgās darbības. Stingru mācību programmu un stingru atbilstības pasākumu īstenošana var dot iespēju obligātajām struktūrām izprast savus ziņošanas pienākumus, uzlabojot to spēju precīzi un ātri atklāt un ziņot par aizdomīgiem skaidras naudas darījumiem.

- 5.4.11. **Skaidra nauda jāprojām ir grūti izsekojama, un bez papildu kontroles un uzraudzības mehānismiem tās kustības identificēšana būs atkarīga no netiešiem rādītājiem.**

Varētu būt izdevīgi vēl vairāk ierobežot skaidras naudas izmantošanu augsta riska pakalpojumu un produktu nozarēs. Mērķtiecīgu noteikumu un ierobežojumu ieviešana attiecībā uz skaidras naudas izmantošanu augsta riska pakalpojumu un produktu nozarēs var kalpot kā preventīvs pasākums, kas attur no iespējamām nelikumīgām darbībām un nodrošina papildu aizsardzības pasākumus, lai veicinātu finanšu darījumu pārredzamību un atbildību. Izpētot progresīvas tehnoloģijas, piemēram, digitālās maksājumu sistēmas un blokķēdi, var piedāvāt inovatīvus risinājumus, lai uzlabotu skaidras naudas kustības izsekojamību un uzraudzību, samazinot atkarību no netiešiem rādītājiem, tādējādi stiprinot centienus apkarot nelikumīgas finanšu darbības.

- 5.4.12. **Pašlaik skaidras naudas rādītāji ziņošanas noteikumos ievērojami atšķiras.**

Pārrobežu stratēģiskā, taktiskā un operatīvā sadarbība starp FID vai citām tiesībsardzības iestādēm būtu ievērojami pastiprināta, ja tiktu saskaņoti ziņošanas noteikumi un formāti. Pārrobežu ziņošanas noteikumu un formātu standartizācija attiecībā uz skaidras naudas rādītājiem veicinātu efektīvāku sadarbību, kas ļautu veicināt efektīvāku informācijas apmaiņu un uzlabotu vispārējo spēju atklāt un apkarot starptautiskus finanšu noziegumus. Ziņošanas noteikumu saskaņošana ne tikai vienkāršotu ar skaidru naudu saistīto datu apmaiņas un analīzes procesu, bet arī veicinātu saskaņotu un koordinētu pieeju, lai noteiktu ar nelikumīgām skaidras naudas plūsmām saistītos modeļus un tendences, tādējādi stiprinot globālos centienus cīņā pret noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju un terorisma finansēšanu.

- 5.4.13. **Ir iespējams vairāk standartizēt NILLTPFN noteikumus, lai novērstu risku, ka noziedznieki izmanto atšķirības normatīvajā regulējumā, lai tos apietu.**

Saskaņojot ziņošanas noteikumus par NILLTPFN atbildīgajiem likuma subjektiem dažādās jurisdikcijās, var efektīvi novērst esošās nepilnības un vājās vietas, nodrošinot konsekventu un visaptverošu pieeju finanšu noziegumu apkarošanai, vienlaikus līdz minimumam samazinot iespējas noziedzniekiem izmantot juridiskās neatbilstības. Izstrādājot konsekventus kritērijus, pēc kuriem nosaka, kad stājas spēkā ziņošanas pienākumi, var mazināt noziedznieku regulējuma arbitrāžu, un iestādēm ir vieglāk identificēt aizdomīgus darījumus neatkarīgi no jurisdikcijas. Tas veicinātu arī lielāku pārredzamību un koordināciju, identificējot un nosakot par NILLTPFN atbildīgos likuma subjektus dažādās jurisdikcijās, veicinot spēcīgāku starptautisko aizsardzību pret nelikumīgām finanšu darbībām.

- 5.4.14. **FID ir svarīgi efektīvi novērtēt ar skaidru naudu saistīto informāciju.**

Lai nodrošinātu efektīvu ar skaidru naudu saistītās informācijas novērtēšanu, ir būtiski nodrošināt FID un tiesībsardzības iestādēm iespēju elektroniski un automātiski

piekļūt strukturētiem datiem un iegūt šādus datus. Piekļuves līmeņu saskaņošana starpvalstu līmenī ļautu nodrošināt netraucētu informācijas apmaiņu, paātrinātu analīzes procesus un uzlabotu vispārējo spēju atklāt un izmeklēt iespējamās nelikumīgās finanšu darbības. Tehnoloģiskās infrastruktūras un protokolu standartizācija, lai piekļūtu strukturētiem datiem, optimizētu informācijas plūsmu, novērstu dublēšanos un veicinātu sadarbību reālā laikā. Šāda saskaņošana ļautu iestādēm efektīvāk izmantot progresīvus analītiskos un mākslīgā intelekta rīkus, stiprinot to spēju identificēt sarežģītus noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas tīklus un veicināt savlaicīgu iejaukšanos.

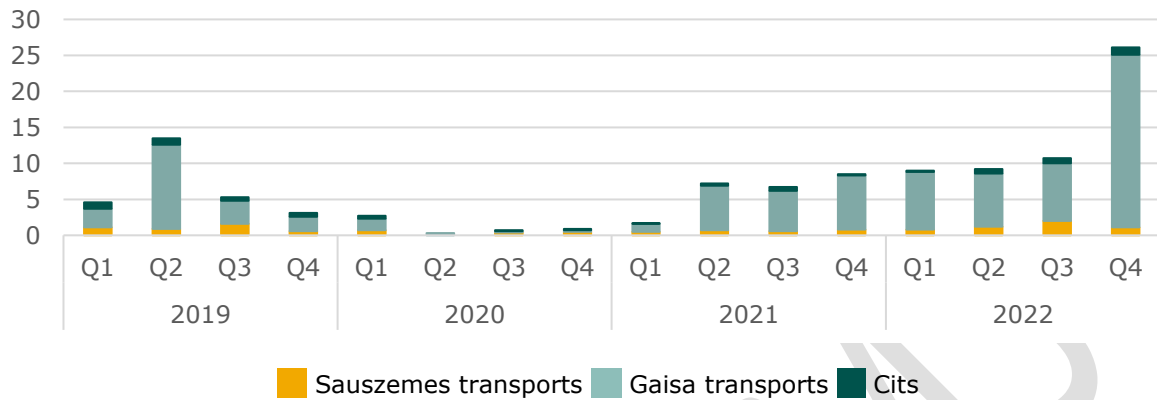
5.4.15. **Pašlaik nav reglamentēta veida, kā sekot līdzi vai novērtēt muitas deklarācijās sniegtās informācijas patiesumu par paredzēto skaidras naudas izlietojumu.**

Tā kā nav reglamentēta mehānisms, kas ļautu pārbaudīt muitas deklarācijās norādītās informācijas par skaidras naudas izmantošanu precizitāti un likumību, tas rada ievērojamas problēmas iespējamo nelikumīgo darbību atklāšanā. Standartizēta pārbaudes procesa ieviešana, ko atbalsta, izmantojot modernas tehnoloģijas un datu analīzi, ievērojami uzlabotu spēju novērtēt sniegtās informācijas integritāti un mazinātu skaidras naudas kontrabandas un nelikumīgu finanšu plūsmu risku.

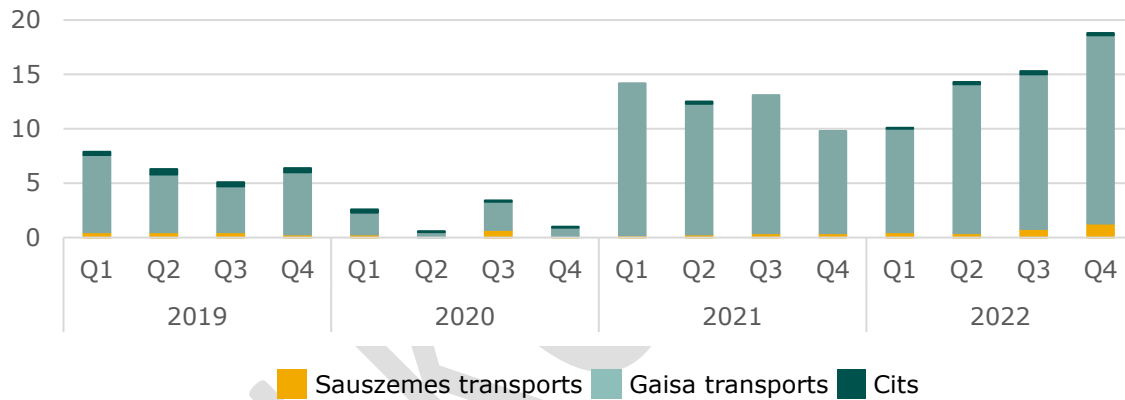
Pielikums

23. attēls. Skaidras naudas deklarācijas Baltijas valstīs, pa transporta veidiem, miljoni eiro

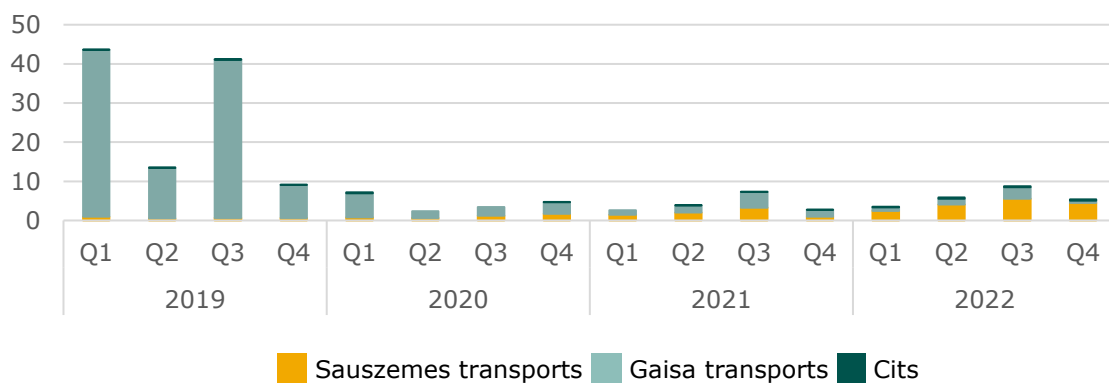
Igaunija, iebraucot

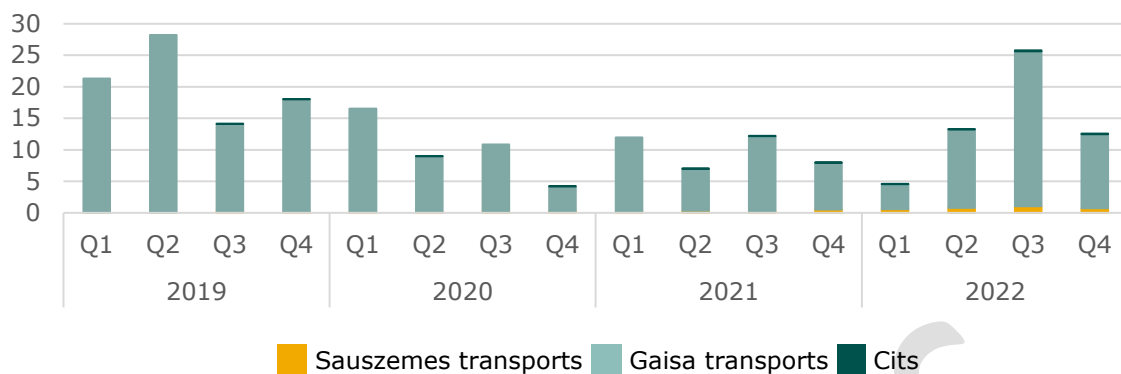
Igaunija, izbraucot

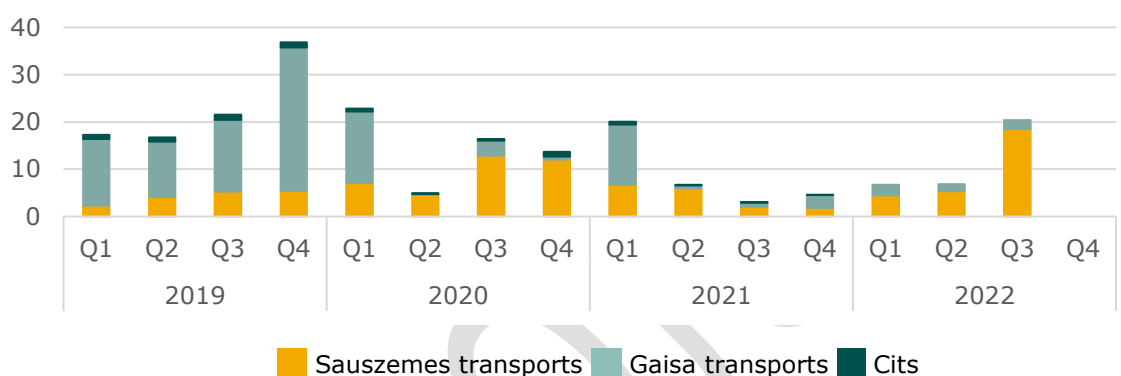
Latvija, iebraucot

Latvija, izbraucot

Lietuva, iebraucot

Lietuva, izbraucot

